

કન્યા વાચનમાળા

Rajm

પુસ્તક ગ્રીષ્મના અર્થ.

30-11-11

સ્ત્રી, કન્યા અર્થ; કવિતાની સમજૂતી;
માઠના સવાલ.

અનાર--અસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રવનારના કાગળ-શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરતાનું કાગળ શાહપોર-મુરત.

આ પુસ્તકનું મૂલ્ય ૧૯૬૭ના ૧૫મા આનંદ મુ ૧૫૨ નું કસ્ટમર ટ

છાપનાર—ચંદુભાઈ લલ્લુભાઈ દેશાઈ.

છાપનાર કાગળ શ્રી 'અનાવિત્ર' પ્રેસ, બરાનપુરી ભાગના નગર

સપ્તમર | કિંમત સાત આના. [સને ૧૯૨૪

૧૧૮૧૨

199

મુદ્રણ વિભાગ
અમદાવાદ
ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્થા
૧૧૮૧૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કાપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮૮૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૩-૨૧૧૮૧૨૧૦૧૫૧-૩૫૨૫

વિષય મધ્ય : ૧૬૬૦૬ - ૨૦૨૧

પ્રેસર્સ. સી. ડી શાહ એન્ડ કો. કલ.

કન્યા વાચનમાળા.

પુસ્તક—ગ્રીજના અર્થ.

પાઠ ૧ લો.

વિદ્યાધન=વિદ્યારૂપી ધન

ગરજ=જરૂર

અવસ્થા=સ્થિતિ

ટકવાની=તબવાની

દિલાસો=ધારણા; ધીરજ

સુહા=પણ

દૃઢ=મજબુત, ચળે નહિ એવો

નિશ્ચિત=નિરતિ, ચિંતા વિના

ભાવ=હેતુ; રહસ્ય

શ્રમ=મહેનત

મર્મ=રહસ્ય; ગૂઢ અર્થ

તુરંત=મોળ

અનુમાન=તક; ધારણા

જ્ઞાનરત્ન=જ્ઞાનરૂપી રત્ન

અદ્ય જ્ઞાનીઓ=ઓછા જ્ઞાનવાળા

વિપત્તિ=અડચણ; દુઃખ

અવિચારી=વગર વિચારે કામ

કરનાર

મુદ્ધ=ખીલકુધ

અનાદર=અવગણના; દરકાર ન

રાખરી તે

જવલે=ભાગે

એકાગ્ર=સ્થિર; એકજ જગ્યાએ

ચોટેલું; લીન

આહાર=ખોરાક

પરિશ્રમ=વધારે મહેનત

તાત્પર્ય=સાંગેશ

પ્રશ્ન=સવાલ

આજીવન=કાલાવાલા

પાઠ ૨ જો.

નસંતાન=હેયાં છોકરાં વિના

કાગળીલું=ઓકી ઓકીને માથુસ

મરણ પામે તે રોગ

અકાળ=ઓચિંતુ; કવખતનું

ધરખટલો=ધરનો કારભાર

કુશળતા=કાબેલીયત

ગુમાસ્તા=નોકર

ખેડો=ટૂકડી; જથો

મુનીમ=મુખ્ય મુમાસ્તો; હિસાબ
રાખનાર

પ્રમાણિક=નીતિસર ચાલનાર

નીમકહલાલ=ખાધેલું હથાલ કર-
નાર; લુચ્યાઈ ન કરનાર

આપમનલખીઆ=પોતાનું ભલું
નાકનાર

લક્ષ=ખાવાનું; ખોરાક-મારી ખાવાનું

સ્વર્ગવાસ=સ્વર્ગમાં વાસ થવો તે;

ગુજરી જવું

દુઃખના કુંગર રેલ્યા=વણાં દુઃખ

આવી પડ્યાં

૭દાવર્યા=ધડપણ

સહાયતા=મદદ

અખળા=અળ વગરની; અી

છટા=લકબ્બુ; છૂટ

લાવણ્યના=વિવેક; મિકાશ

ઝવેર=પાણી; દૈવત

સમ્મતા=વિવેક

શરવાયાં=દેવું લોણું કેટલું છે તે

જાણવા માટે કરેલી તારીજો

આડતીઆ=આડત લઈ કામ કરી

આપનાર; માલ મોકલનાર

હલાલ=હલાલી લઈ માલ વેચી

આપનાર કે લઈ આપનાર

રજી કરવી=હાજર કરવી

હુંડીપત્રી=એક ઠેકાણે ભગેલા રૂપી-

આ ખીજે ઠેકાણે મળવા ખાખત

વેપારીઓ જે કામળ લખી આ-

પે છે તે

પરવાનગી=રમ

મહત્વનું=અગત્યનું

ગંભવર=ખહોળો

દાખ=તાપ; કામ

દાખ બેસવો=કલા પ્રમાણે કરવું

પાઠ ૩ જો.

હીત=ભલું

પરોપકારી=પારકાનું ભલું કરનાર

સદૈવ=હંમેશાં

અખંડ=ખંડિત ન થાય એવું;

સદા ટકે એવું

નિર્ભય=ખીક વગરનું

શુઝાર=પાણીની ગાળીપર ઢાંકવાનું

ઢાંકણ; ઠીકરું

ઉચ્ચું=કાલું

૪૨=પૈસો

ઉ-મતતા=અભિમાન

મૂલી=મૂલ્યવાળી

મહીપતિ=રાજા

ભૂ=પૃથ્વી

અકાર્=અણુગમતું

સુધા=અમૃત

નિદાન=નછી

ધારે=આકારે

અખંડ=ખંડિત ન થાય એવું;

સદા ટકે એવું

સમબુતી—અરે તમારે રૂડા મનુષ્ય દેહ આવ્યો છે; ધણી પ્રતાપવાળા ઇશ્વરે તેને બનાવ્યો છે. તમે જો તમારું બધું ઇચ્છતા હો, એવા દેહનું કાંઈક સાર્થક કરવાની ઇચ્છા રાખતા હો તો કાંઈક સારું કામ કરો. (૧)

કદી વખતને નકામો ગુમાવશો નહિ; પરોપકાર કરીને પરોપકારી એવું સારું નામ પામો—મેળવો—કાઢો. હાથ કાપાથી ‘નકારો’ એવું નામ ઠરે છે માટે કાંઈક સારું કામ કરો. (૨)

હંમેશા સારી ક્રિતિના સ્વાદ ચાખો અર્થાત્ સારી ક્રિતિ મેળવો, અને આ લોકમાં નામ હંમેશા ટકે એવું કરો. તો તમારું નિર્ભયનું—બીક વગરનું નગારું વાગશે. અર્થાત્ તમને કોઈ બતનો ડર રહેશે નહિ. માટે કાંઈક ઇ. (૩)

ઇશ્વરને જે પ્રિય છે તેજ કામ આ જગતમાં ઉત્તમ છે; બીજું અધુરું પ્રિયારું માલ વિનાનું છે માટે કાંઈક ઇ. (૪)

હેતથી હાથ વડે પવિત્ર એવું પુણ્ય કરો. જે હાથે કરશે તેજ સાથે આવશે અર્થાત્ પુણ્ય કરશે અથવા પાપ કરશે તેજ સાથે આવનાર છે—પાપ ખરાબ છે માટે તે ન કરવું અને પુણ્ય કરવું તેજ સાથે આવશે બીજું એક ઠીકરું પણ સાથે આવનાર નથી. માટે કાંઈક ઇ. (૫)

દુષ્ટ લોકો મુઆ પછી ધણા દુઃખી થાય છે. તેમને જે દુઃખ થકે છે તે એટલું દુઃસહ છે કે મુખ વડે કેમ કરી કહી શકું? અને ચિત્રમાં પણ કેમ કરી ચીતરી શકું—અર્થાત્ લખી શકું. એટલે કહી શકાય તેવું પણ નથી, અને લખી શકાય તેવું પણ નથી. માટે કાંઈક ઇ. (૬)

પૈસા થકી અભિમાન આણવું નહિ કારણ પૈસાથી કાંઈક માણસ શ્રેષ્ઠ થઈ શકતો નથી. અથવા પૈસાથી—પૈસા હોય તેથી કાંઈને મોટો જાણવો નહિ. પૈસાથી જીગાર રમવો નહિ. માટે કાંઈક ઇ. (૭)

આયુષ્યમાંથી-આવરણમાંથી જે ધડીઓ ઓછી થાય છે તે ઘણી કીમતી છે. ફરીથી તે મળનાર નથી. અરે નક્કી આ જીવન પણ જનારું છે—નાશવંત છે માટે કાંઈક ઇ. (૮)

મોટા મોટા રાજાઓ પણ પોતાનું રાજ્ય મેલી પૃથ્વી પર ખેલ ખેલીને—રમત રમીને વાલ્યા ગયા છે—મરી ગયા છે. અરે એથી હું શું વિશેષ વલુન કરું—કહી શકું. માટે કાંઈક ઇ. (૯)

દ્રવ્ય અને આ દેહ નિશ્ચય—નક્કી નથી. જીનો પ્રેમ પણ નક્કી નથી અર્થાત્ એ સર્વે અનિશ્ચિત છે નાશવંત છે. મરતી વખતે એ સર્વ તમને અણગમતું થઈ પડશે—કાંઈ કામ નહિ આવે માટે કાંઈક ઇ. (૧૦)

સંસારના સુખને તમે અમૃતના જેવું નક્કી માની રહ્યા છો. જોને તમે અલ્પારે અમૃતના જેવું માની રહ્યા છો તેજ આખરે તમને ઘણું અપ્રિય થઈ પડશે માટે કાંઈક ઇ. (૧૧)

મનુષ્ય દેહ તમને આપ્યો છે તે મોજ મારવા આપ્યો નથી તેમજ તે પશુ પક્ષીના આકારનો ધડેલો નથી એ તો તમને ઇશ્વરનું

જનન અને સારા કર્મો કરવાં માટેજ આપેલો છે મટિ પશુની પેઠે તેને ન શુભાવતાં સ્વર્ગમાં અર્પણ સુખ આપનારું કાંઈક સારું કામ કરો.(૧૨)

પાઠ ૪ થી.

મનમારવું=મનને કાબુમાં રાખવું

સરદારી=મોટાઇ

દુર્ગુણ=નકારા ગુણ

આડે=અવળે માર્ગે

કાંસામાં=પંઝામાં

કાબુ=દાબ

યોગીએ=ઇશ્વરને મેળવવા યત્ન

કરનાર; યોગ સાધનાર

હામી દેહે=પોતાના નિશ્ચયથી ચ-

ળાવી નામે છે

ખળ=કુચ્ચુ

કઠોર=નિર્દય

ચપળ=જલદી સડકી જાય એવું

ચોદિશ=ચારે દિશામાં

પ્રીતમ=એ નામનો એક કવિ ઘર્ષ

ગયે છે

તકે વિનકે=વિચાર; સંકા અને તેનું

સમાધાન

અંકુશ=દાબ

બહેકે છે=દાબમાં રહેતી નથી

ઇદ્રિયો=૧૧ છે. ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, ૫

કર્મેન્દ્રિયો અને મન

જ્ઞાનેન્દ્રિયો=આંખ, કાન, નાક,

જીભ, ચામડી

કર્મેન્દ્રિયો=હાથ, પગ, મોં, ગુદ,

ઉપરથ

આધીન=તાબે

કર્તવ્ય=કામ; ફરજ

વિરૂદ્ધ=ઉલટી

લખાડી=ગપાં મારી આમતેમ

સમજાવવું તે

ઉતરવા=પાસ થવા.

ખેસતી=ઓળખાણ; પીછાન; દોસ્તી

રંજાડવા=દુઃખ દેવું

ઇદ્રિયસુખ=ઇદ્રિયોનાં સુખ

વાસના=સૂક્ષ્મ ઇન્દ્રિય

નિરપરાધી=અપરાધ વિનાનો

વાંછના=ઇન્દ્રિય

અકસ્માત=ઓચિંતી અડચણ

તડાકા=ગપાં

પ્રત્યેનો=તરફનો

જીતિ=વલણ
મુલામ=વેચાણ લીધેલો નોકર
ચડસ=એક પાતનો ખાસ શાખ

હોય તે
ગયુના=હંમેશના

સમજુતી—મન માનતું નથી. એને સો ફેરા સમજવું તેએ શું થાય ? શું વળે ? લુચ્ચું, કઠણ, દયા વગરનું, ચંચળ, ચોર, ઉતાવળી મતિવાળું મન ચોક્કિશ-ચારે દિશામાં ગય છે. ખાળચાથી એ ખાળી શકાતું નથી.

પાઠ ૫ મો.

ચિત્રકૂટ=નાશક પાસેની જગ્યા.
ભરદ્વાજ=એ નામના એક ઋષિ હતા
ખેટ લઘ=મુલાકાત લઈ
વાદમીકિ=એ એક ઋષિ હતા. જન-
તે ભિક્ષ હતા. લૂંટવાનો ધંધો
કરતા હતા. નારદના ઉપદેશથી
તેમણે એ ધંધો છોડી ધન્યર
ભજન કરવા માંડ્યું, અને મોટા
ભક્ત કવિ થયા. એઓ તમસા
નદીને કિનારે સંખ્યા કરતા હતા તે
વખતે એક પારધીએ કામ મો-
હિત કૈાંચ પક્ષીના જોડામાંના
એકને મારી નાખ્યું આ જોઈ
ઋષિને ધણી દયા ઉત્પન્ન થઈ
અને તેમણે રામાયણ લખ્યું.

સમાગમ=મુલાકાત
આત્રમ=ઋષિઓને રહેવાની જગ્યા
ઉત્તરક્રિયા=મુખ્યા પક્ષીની ક્રિયા
નિઃશંક=શંકા વગરના
શત્રુન=શત્રુને મારનાર. વિશેષ
નામ

અત્રિ=એ નામના ઋષિ હતા
અનસૂયા=અદેખાઈ સિવાયની વિ-
શેષ નામ છે. એ મહા સતી
હતી. પોતાના પતિની સેવા અ-
ખંડ ભાર વર્ષ સુધીના દુષ્કાળમાં
પથુ તેણે કરી હતી તેને પેટ
ખૂલા, વિષણુ અને શંકર પુત્રરૂપે
અવતર્યા હતા. નમંદા કિનારે
ચાંદોદ પક્ષી એ સ્ત્રીના નામનું
સ્થાન આવે છે, ત્યાં હજુ પથુ

રકતપીતીયા માણસો રોગ મુકત
થાય છે.

મળ=મેલ

પુણ્યમાળ=ફૂલની માળા

કુંકુમ=કંકુ

આપત્તમાળ=દુઃખની વખત

છળે છે=છેલ દે છે

અસહ્ય=સહન ન થાય તેવાં

મનસા=મનવડે થતો

કર્મભ્યુ=કર્મ વડે થતો

અખંડ=ખંડિત નહિ તે.

પતિવ્રતા=પતિ એજ વ્રત-નિયમ

છે જેનો એવી પતિનેજ પુજ્ય

માનનારી

ઉપવન=નાનું વન

વાટિકા=વાડી

ભસ્મ લેપિત=ભસ્મ-રક્ષાનું જેમણે

લેપન કરેલું છે એવા; ભસ્મ

ધારણ કરેલા.

ચંદન અર્ચિત=ચંદનની અર્ચા
કરેલી છે એવા

ધર્મ કાય તત્પર=ધર્મનાં કામ

કરવામાં તૈયાર

ઋષિપત્નીઓ=ઋષિઓની સ્ત્રીઓ

દારણ્ય=ભયંકર

સોહે=સોભે

વિશાળ=લાંબો પહોળો

મનોહર=મનને હરનાર

વિવિધ=જુદી જુદી જાતના

વૃક્ષવેલી=ઝાડ અને વેલીઓ

કેલી=આનંદ

જીજીવી=જુદી જુદી

રૂપડલી=સારી

લેપિત=લેપન કરેલું છે જેમણે એવ

અર્ચિત=ચંદનની અર્ચા કરેલી છે

જેમણે એવા

વેવળાઓ=વલવલ કરનારી

પેખું=ખેડું

સમજીતી—ભયંકર વનમાં આ ઋષિનો વિશાળ આશ્રમ શોભે
છે. મનને હરનાર સુંદર આ આશ્રમ શોભે છે. કેવો સુંદર દેખાય
છે! એની રચના જોવાથી મન ઠંડુ છે-તૃપ્ત થયું છે. (૧)

સારી વાડી, નાનું વન અને અહીં તહીં જુદી જુદી જાતના

જુદા-ઝાડ અને વેલીઓ, ફૂલ, ફળ, વગેરે છે અને પંખીઓ બહુ આનંદ કરે છે. (૨)

આ પાસે વિદ્યાર્થીઓની જુદી જુદી કોટડીઓ આવેલી છે. તે સારી ગોડવણ દીક્રને પસંદ પડી-મમી. (૩)

આ પાસે બરમ ધારણ કરેલા અને ચદનની અર્થા જેમણે કરેલી છે એવા ઋષિઓ વેદ બણે છે અને મન રાખીને જીએ છે-વિચારે છે. (૪)

ધર્મ કર્મમાં તૈયાર રહેનારી ઋષિઓની સ્ત્રીઓને દેખું છું તેમાં કેટલીકને ડાહી ને કેટલીકને વલવલ કરનારી જેઠું છું-વલવલ કરનારી છતાં તેમને પણ પરિત્ર ને સુંદર જેઠું છું. (૫)

પાઠ ૬ કૃત્તે.

અધમ=પાપી

ઉદ્ધાર=ઉદ્ધારનાર; તારનાર

દુઃકર્મ=પાસે

ઉદિત=ઉત્તેશે

આદિત્ય=સૂર્ય; અદિતીના પુત્ર

આભાસ=ઝાંખી; દેખાવ

હિમ=ખરફ

જામ્યો=કર્ચો

પદ્મ=કમળ

પતિત અર્થ=ભ્રષ્ટ થઈ; બાંધ થઈ

ધાટ=ઓવારા

ધનુર્નિઘ્ના=બાણ ભારવાની વિદ્યા

વાણંત્ર=વાળાં

રૂડી=રીસ ચઢાવી; ક્રોધ કરી

ધીમંત=બુદ્ધિવાળા

આદરે=સાર કરે

આધે=અડધે

કલ્પોલ=આનંદ

સમજીતી—માખાપ મળીને સવારમાં છોકરીને કહે છે કે તું વાત સાંભળ; જે રાત વીતી ગઈ છે, એ વખતે જીડીને તું પાપી માણસોને તારનાર ઇશ્વરમાં પ્રીતિ જોડ-ઇશ્વરનું ભજન કર.

પાસે અને દૂર કુકડા કુક બોલે છે—વહાણું વાયુ એમ સૂચવે

છે-અને દરબારનાં બારણાં ખુલ્યાં છે. જે લોકો જાગ્યા છે તે ઉલ્લસે લાગ્યા છે, અને જ્યાં દેવનાં દહેરાં છે ત્યાં ધંટ વાગી રહ્યા છે.-વાગ્યા છે. માઆપ ઇ. (૧)

આકાશમાં ઉગેલા સૂર્યનો આભાસ જણાય છે-(અર્થાત્ હજુ સુધી સૂર્ય દેખાતો નથી-સૂર્ય ઉગના પહેલાં તેનું વક્રીભરને લીધે તેજ મારે છે અને પ્રતિબિંબ જણાય છે તે ઉપરથી) અને ચંદ્રનો ચક્રાશ નાશ પામ્યો છે. રાત્રે ટાઢ-દિમથી અતિશય ટાઢથી જે બરફ જામ્યો હતો-પાણીનો બરફ થઇ ગયો હતો તે હવે સૂર્ય ઉગવાથી તાપને લીધે ઓગળીને ઝરણામાં વહી જાય છે. માઆપ ઇ. (૨)

ચકલીઓ ચકચક કરે છે, કાગડા કા કા કરે છે. અને હંસ પોપટ અને મેના મધુર બોલે છે. કેટલાક લોકો પ્રભાત રાગ-પ્રભાતીયાં ગાઇને ખૂશ થાય છે. અને ગાય ભેંસોના ગળાના બંધ છૂટે છે. અર્થાત્ તેમને ચરવા જવા છોડે છે. માઆપ ઇ. (૩)

વળી ઘંટીઓના જોરથી ઘોર-અવાજ થાય છે તે તું સાંભળ અને મસીદોમાં મુઠ્ઠાં ખાંચ પોકારે છે. કેટલીક સુંદરી નદાઇને પાણીનાં બેડાં ભરી જાય છે-પોતાને ઘેર અને કેટલીક નદીના કિનારા પર નહાય છે. માઆપ ઇ. (૪)

તું દીવાને જઈ જો તેની જોન-પ્રકાશ ઝાંખો થયો છે. અને ચોર ને ધુવડ સંતાઇને ભરાઇ ગયા છે; કમળો ખીલ્યાં છે અને પોપણી મીચાઇ ગઈ છે-તેનું સ્થાન રાણીપદ જતું કહ્યું છે. પોપણીને ચંદ્રની સ્ત્રી કદપેલી છે. ધણીનું રાજ્ય મધુ એટલે તેનું પટરાણીપદ મધુ મધુ. બગલાં અને ઠમ લોકો નદી કિનારે જઈને બેડાં છે માઆપ ઇ. (૫)

ખેડુતો ખેતી કરે છે, સોની સોનું બેડે, લુહાર લોહું બેડે 'છે અને કંસારા કાંસું' બેડે છે, અને ધેરીઓ આંખમાં એક થણુ આંસુ ન હોય છતાં મરનારને માટે (લાગણી વિના) મોટા રાગ ઠાઠીને રહે છે. માઆપ ઇ. (૬)

જે નરનારીઓ ઊડી, ખારીઓ ઉધડી, ઝીઓ દહીં વબોવે છે, રસ્તામાં વટેમાથું જાય છે ધોખી ઘાટમાં લુગડાં ધૂએ છે તે જે માઆપ ઇ. (૭)

ધીરજવાળો શરવીર બાણુ મારવાની વિદ્યા શીખે છે રાજદર-બારમાં વાજાં વાગે છે, ચોકીઓ બદલાય છે. રાતના પહેરાવાળા સિપાઈ બદલાય છે. રસ્તામાં પાણી છંટાય છે, અને રાજ જઇને બાગમાં શોભે છે.-મોજ મારે છે. માઆપ ઇ. (૮)

ફૂળવાન ઝીઓ છોકરાઓને સંભાળે છે, અને સવારમાં ઊઠી મધુર બોલ બોલે છે અને પુઆડ રાંડ ઊઠીને બાળકને મારે છે, ધણીને ધમકાવે છે એવી રીતે કોંધી થઇ-ગુસ્સે થઇ કલેશ કરે છે. માઆપ ઇ. (૯)

ધનવાન માણસો, બુદ્ધિવાળા માણસો, હોય છે તેઓ સરારમાં દાંત સાફ કરીને પછી સારા મુગંધીદાર ફૂલો વગેરે સૂંધે છે. એ વખતે આળસુ, સુસ્ત, અકકલ જેમની મારી મઇ છે એવા, અને અશીલુ ખાનારા પુબ્બળ ઊંધે છે. માઆપ ઇ. (૧૦)

આ વખતે ઊઠીને જે અભ્યાસ કરે તેનો અર્થ આઠ દહાં મહીનામાં સરે છે. અને જે આ વખતે વનમાં જઇ મુક્તા પવનનું સેવન કરે-આસ લે તો ૭ માસમાં શરીર નિરોગ થાય. માઆપ ઇ. (૧૧)

જે વાત જુદી ગયા હોઇએ તે આ જામે ઊઠીને યાદ કરીએ તો સંભરી આવે. અને દલપતરામ કવિનું કાવ્યો જવાવવાનું જે કંઠજી કામ છે તે પણ પાર પાડીએ. અર્થાત્ કવિઓ આ વખતે

જો કવિતા કરવા માંડે તો સારી અને સહેલથી થાય. માખાપ (૧૨)

પાઠ ૭ મો.

ચિત્રવિદ્યા=ચિત્ર કાઢવાની વિદ્યા;
દ્રોણ

કૃતેહમંદી=સફળતા

નિષ્ફળતા=પાછાં પડવું તે; ફળ
ન મળે તે

ટોકારા=ટોકર; કહેણુ

નિશ્સાહી=કેતસાહ વગરનાં; હોંસ
વગરના

ઉથઝા=પ્રયત્ન; ફરી ફરી કરવું તે

સતત=ચાલુ; અખંડ

આગ્રહ=ખત

વક્તા=ભાષણ કરનાર

મથાથ=મરોબર

લુખા=જેમાં રસ ન પડે એવા.

માથાફેડીઆ=માથું દુખાવનારા

પાઠ ૮ મો.

હીન્નરી=મુસલમાની; મહંમદ પે-
ગંબરના મકકાથી મદીને નાસી
આવવાને હીન્નરી કહે છે તે હ-
પરથી હીન્નરી

ગળગુથી=માળક અવનર્પા પછી

તેને ધાવતાં ન આવડતું હોવાથી

ગોળી, લી અને પાણી જરા ઉત્તું

કરી પાવામાં આવે છે તે

ધાંટી=અણી; ભળ; કાળ

સાદી=લગન

સહકુટુંબ=છેયાં છોકરાં સાથે

પતો=ભાળ

કુરાન=મુસલમાન લોકોનું ધર્મપુસ્તક

ગુલીસ્તાન=શૈખ શદી નામના

મુસલમાન કવિનું ઉત્તમ કાવ્ય

પુસ્તક

કરીમા=ઇશ્વર સ્તુતિનું મુસલમાની

કાવ્ય પુસ્તક

કાજી=ન્યાય કરનાર

બખ્ષીશ=કંજીસ

મુદામ=ખાસ

નીકા=ત્રાન

પત કરી=કબુલ કરી

પાનપત=પાણીપત; દિલ્હીની પા-

સેતું ગામકું

ભુરાઇ=મહમોઇ; જઠારી વાન

હેડમિસ્ટ્રેસ=મુખ્ય મહેતી

પાઠ ૯ મો.

અપટ=અટલ; પુરેપુરી

પ્રઅડ=એડી

પલકારે=અણુસારે

અખોલ્યા=ચગર ખોલ્યા

પારખે=જાણી જાય

નિજ=પોતાનો

લેશ=જરાપણ

લવરી=લવારો

ચપળા=વીજળી

ઉજાણી=આનંદ

રમા=આ

અપસરા=ઈંદ્રની આનારીઓ. એ

બહુ રૂપાળી હોય છે

સાજ=શણગાર

સાહિત્ય=સાધન

પાક=રસોઈ

આદરતી=કરવાની શરૂઆત કરતી

સદન=ધર

સમજુતી—જે માણસને ચતુર અને સુધડ આ મળી હોય છે તેની બિંદગી સફળ છે. અને જેને ખરેખરી-અટલ પ્રઅડ ખેરી મળી હોય છે તે, તેનો અવતાર ધૂળધાણી કરે છે.

ચતુર આ આખને અણુસારે સમયસચકતા વાપરી શું કરવાનું છે. તે સમજી જાય છે; અને વખત બે વખતે અખોલ્યા ખોલ ઉપાડી લે છે. એટલે કહેતામાં કામ કરે છે.

પનિના મનનું ધારેલું-ધારેલી વાત હસની હસની સહજમાં જાણી જાય છે અને તે ગમે એટલી દૂર હોય છે પણ જાણે હૃદયની પાસેજ રહેતી હોયની એમ તેના ધણીને લાગે છે. અર્થાત્ હંમેશાં મનમાં તેનું રટણ થયાંજ કરે છે.

પોતાના ધરનું સર્વ કામકાજ કરે છે જ્યાં પણ હંમેશાં નક્કરીજ હોય છે. અર્થાત્ તે એવી સ્વૃતિથી કામ કરે છે કે કઈ વખતે તે કામ કરે છે તે કાળને માણુમ પડતું નથી. અને સવજાની સાથે

મીઠી વાતો કરે છે પણ જરાએ નકામી લવરી કરતી નથી.

જેવી ચાલ-કામ કરવાની રીત ઇત્યાદિ વીજળીના જેવી ત્વરા વાળી-ઉતાવળી છે. અને તે જાને ઘણી શુદ્ધ હોય છે. હે પુરુષ આવી દેવીના જેવી ચતુર સ્ત્રી મળી એ તારું ધનભાગ્ય છે !

જેને ચતુર અને સુધડ સ્ત્રી મળી છે તેનું ઘર સુખી છે અને તેનો સંસાર પણ સુખી છે. તેનો સુખ અને શોભાનો છંદો નથી ઈદ્રિ પણ તેનું સુખ જોઈ નક્કી પોતાના મનમાં બળે છે. આખી જિંદગી હમેશાં બનને-સ્ત્રી પુરુષને ઉભાળીતી અર્થાત્ આનંદની છે, પણ જેને પક્કી ધ્રુવ સ્ત્રી મળી છે તેનો તો તે રંડા, અવના-રજ ધુળપાણી કરે છે.

દેવાંગના-અસરા જેવી સ્ત્રી ઘરમાં સવારે સૌથી પહેલી ઊઠે છે, અને જો તે ગાતી ગાતી ઘર કેવું સાફ કરે છે ! ઘર સ્વચ્છ કાંધા પછી શરીર સાફ કરીને અર્થાત્ દાંતણ પાણી ઇત્યાદિ ક્યાં પછી નાની ધાંધને સારા શણગાર ધારણ કરે છે, પછી ઘણી ને નહાવાનું, ધ્યાન ધરવાનું અને રાંધવાનું સાહિત્ય તૈયાર કરે છે-કરવા માંડે છે.

રમતી રમતી-અર્થાત્ આનંદથી બાળકને વડાલ ધરીને ઉડાડે છે. ગીત ગાતી વાતો કરતી એવી મા બાળકને ઘણી ગમે છે—વહાલી લાગે છે. ધાનું કરીને થોડું કઠી ખનાવે એવી એ શાણી-ઝાહી હોય છે. પતિની કમાઈને સમજીને ખરચે છે અને સાચવી રાખે છે-ઢેડાવી દેતી નથી.

સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે થોડું કામ કરી હું તો આજી થઈ એવું કહી જાણે પોતે ધણુંજ કામ કર્યું છે એવું બતાવવાની ટેવ હોય

છે. સાદી સ્ત્રી કદી તેમ કરતી નથી માટે—“ બાણું” કરી થોડું દેખાડે ધૃ.” લખ્યું છે.

વળી તે સ્ત્રી સાદી કેવી છે? પોતાના હાથ પગ મોં ચોકખા કરીને ઘરમાં સદા આનંદી રીને સુખ ભરી ફરે છે તેથી જાણે ઘરમાં સુખની ઝરમર ઝરમર વૃદ્ધિ થતી હોયતી એવું લાગે છે માટે જે માણસને ધૃ.

પાઠ ૧૦ મે.

ગપાટા=ગપાં; નજીવી વાતો,
કકળવું=રડવું અને કજીઓ કર-
વો; કલકલાટ કરવો.

આલ એક તસુજ બાકી રહ્યો છે=
પોતાના મનમાં ઘણી મોટાઇ
માનનારી થઈ ગઇ છે.

પુમડે પાણી પાવું=સતાવવો; પુમ-

ડા વડે પાણી પિવાય નહિ છતાં

તે પ્રમાણે જળરજ્જીતીથી કરાવવું

વાનાં=વાતો

દસ્સો=ડોળ; લટકે

જમાનો=વખત

બાધે પીધે દીવાળી ને ઉમરે ઉ-

ચાટ=ખાવા પીવાથી મજા અને

જે તેમ કરતાં કાંઈ પુંજ પાસે

અથ તો દીલગીરી થાય, કે

અરે રામ આટલું ખરચી નાખ-
વાનું રહી ગયું.

નાકમાં ઉટ ચાલ્યાં જાય છે= તે
ઘણી અભિમાની છે. એવા મા-
ણસના નાકે ફૂટે છે તેથી આ
વચન છે.

સાહેબ લોકશી=સાહેબ લે કાના જેવો
ઓર=જુદી

મુહત=સારો વખત

વઢકારી=વઢકણી

ઉધડી લીધી=તેની સાથે ખુબ લ-
ડી ન કહેવા જેવું કહ્યું.

ખેતરડા કાઢ્યા=નદારી વાતો-સા-
ચી કે જુડીને ઉધાડી પાડી

મહોર મહોરની માપે=સખત કાટ-
કણી કાઢે

આખણે=સાતે પેઢીના અંધારા
કાઢે-ખેતરે

ઝાવરી વાળવું=ઢાંકી દેવું; ટાહું=પાડવું
 ઘેર ઘેર માટીના ચુલા છે=અધરાં
 કાઢવા બેસીએ તોં બધાનાં ની-
 કળે ક્રોધ તદ્દન પવિત્ર—આકી
 ન રહે-બધાં એક સરખાં છે.
 રવભાવિક=કુદરતી

પાઠ ૧૧ મો.

કાળિઆર=કાળોમૃગ; નરહરણુ
 અદશ થઈ ગયું=દેખાતું બંધ થયું
 દાખવી=અતાવી
 જીવતન્નન=જિંદગીનું દાન કરવું તે;
 જીવ બચાવવો તે
 અદેશો=શબ્દ; વહેમ
 છિત્કંઠા=પ્રઅળ ધરૂંછા.
 વિચારશીળ=વિચાર કરીને કામ
 કરનાર
 અમાન્ય થાય છે=કણુલ કરતી નથી
 પ્રમાણુ=નક્કી; સિદ્ધ
 નિશ્ચય=નિકાલ
 પશુજી=કામઠાની દોરી
 મરક ચવું=ટૂંપી જવું
 સ્વાર્થી=પોતાનું બહુ ધરૂંછનાર;
 આપ મતલબી

પાઠ ૧૨ મો.

સરતી=સોધી
 નુતી=નહોતી
 દોદશ=બંને બાજુએ
 શ્વાન=કુતરાં
 મુષક=ઉંદર
 સદન=ઘર
 ખટરાગ=પીડા; સરસામાન; વૈષ્ણવો
 જે પવિત્રી ધાલે છે તે
 સામ=ગાન; ભજન કરવાનાં
 સાહિત્ય
 ગાજી=ખોંખારીને; રપટ
 અળગી=જુદી
 પદે=આગળ
 કાક=કાકટ; લાકડું
 બાલમુકંદ=કૃષ્ણની નાની મૂર્તિ
 આનંદકંદ=આનંદ આપનાર
 પવિત્રી=દર્બારી વીટી; વૈષ્ણવો
 જે વીટી ધાલે છે તે.
 ચક્ર=સુદર્શન ચક્રની પ્રતિમા; એ
 એક પત્થર ઉપર હોય છે.

સમજીતી—જ્યાં કાળી અને કાઢીઆ લોકોની વસ્તી હતી અને શાકભાજી જ્યાં સસ્તી મળતી હતી એવી જગ્યામાં એક જીની ઝુંપડી હતી. તેના ઉપર સમ ખાવાએ એક સળી નહોતી. અર્થાત્ કામડાં વગેરે કાંઈ નહોતું—ઉઘાડુંજ છાપડું હતું. (૧)

તેની ભીંતો સઘળી મેરચી એવડ વળી ગઈ હતી. અને છાપડાં ઉપર ભાંગી તૂટી કાઢીએક વળી હતી. જ્યાં જોઈએ (ધરમાં) ત્યાં ઝાડ હતાં તેથી વણુછો પડે. એવું તો બીલકલ નહોતું ! (વકોક્તિ છે. અર્થાત્ પુષ્કળ વણુછો પડતો હતો.) (૨)

ધરમાં કુતરાં, ઉંદર અને કાળ રહેતા હતા; બારીઓ પણ વગર મૂકી બંધી મોળ હતી ! અર્થાત્ કરામાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં કાણું હતાં. ધરમાં જવાનું કાંઈજ નહોતું એટલે તાળું શું મારવુંતું ! અર્થાત્ ધરનું બારણુંજ નહોતું. મહેતા બેસીને પેઠા એટલે આશ્ચર્ય જોયું, અર્થાત્ ધરનું બારણું પણ એટલું નીચું હતું કે અંદર બેઠાં બેઠાંજ પેસાય એ રીતે બેસીને મહેતા અંદર પેઠા એટલે તેમણે આશ્ચર્ય—નવાઈ જેવી ધરની સ્થિતિ જોઈ. (૩)

સઘળુંજ આવું જોયું એટલે એના ધરમાં જોવાનું શું ! નર્પા-જ કાંકરા ત્યાં વીણામણુ શું શોધવું ! આથી મહેતા ધણા ખુશી થયા કારણકે તેમને ધર જોવાના સંતપ દુઃખજ ગયા. ધરમાં જોવા જેવુંજ કાંઈ નહોતું ! પછી મહેતાએ સર્વ સાથે આવેલા હરિજનને કહ્યું કે—અમે અમારો સામાન લેવાને જઈએ છીએ તમે તમારે ઘેર જઈને સુખીઆ થાવ. (૪)

હરિજન—હરિજકતો કહે છે કે અમારા સરખું કાંઈ કામકાજ કહો અમે અહીં વાસ લાવવા લાગીએ ત્યારે મહેતાએ કહ્યું કે

મારો વાસ બારે નથી કે તમારે સધળાને તરદી લેવી પડે કારણ કે હરિભક્તને એવી ખટપટ—સરસામનની—ધણી હોય નહિ. (૫)

આથી આવેલા ભકતો લકન મહેતાને પ્રભુમ કરી પોતપોતાને શ્રેર ગયા. પછી મહેતા સામાન લેવા માટે ઘેર-બાઇને-આવ્યા અને પોતાની બી માણેક મહેતા-ને સમાચાર-ખબર કહેવડાવી. (૬)

મહેતાને કહ્યું કે તમે નાતમાં રહેશો કે મારી સાથે રહેશો, તે આ સધળા સાથ-સગાં વહાલાંમાં ખોંખરીને સ્પષ્ટ કહી દો. ત્યારે મહેતાએ કહ્યું કે મારે નાતનું કાંઈ કામ નથી. મારે માથે તો તમે એકલાજ ધણી છો. (૭)

જેમ કાચાથી (શરીરથી) તેની છાયા જુદી પડતી નથી તેમ બી જે ધણીને (પરણી) હોય છે તેનાથી જુદી પડતી નથી. માટે તમે આગળ ને હું તમારી પાછળ આવીશ. જે સ્ત્રીઓ એમ ન કરે અર્થાત્ પતિને ન અનુસરે તો તેમને રામ રૂંડે એટલે તેમના પર (કથર) નો કાપ થાય. (૮)

મહેતા ગોપીચંદન લીધુ-લે છે અને તુગસી કષ્ટ પેલાને ખીજને આપે છે; અને કહ્યું કે હે સંત બાઇઓ જરા મદદ કરજો. જે જે રખેને માળા અને તિલક કરવાનાં છાપાં ભુક્ષી જવાય. (૯)

ઘંટ, શંખ, અને બાળમુકુંદની મૂર્તિને લો રખેને આનંદ આપનાર એમને જૂલી જતાં પવિત્રી અને ટોપી લેજો આ પ્રમાણે મહેતાએ લાજ મર્યાદા-આત્મર-શરમ છોડી દીધી. (૧૦)

પેલાં તાજ, કાંસી અને તંબુરો લેજો. જે જે સામાન અધુરો ન રહી જાય ! પેલાં મંજરીયાં, કીર્તનીયાં અને મૃદંગ લઇ લેજો. બાઇઓ જે એ સાજ જૂલી જશો તો ભજનના રંગમાં ભંગ થશે (૧૧)

વેરાગી કહે છે કે અમે સધળું વીણી લીધું છે. અને બાકી રહી ગએલું ચક્ર મહેતીને હાથમાં આપ્યું છે. પછી ભગતને હંડવત્ પ્રણામ કરીને મહેતો પોતાને નવે ધેર રહેવા આજ્ઞા. (૧૨)

પાઠ ૧૩ મો.

મરહાની=મરદ માણસોને રમવા જેવી
અશ્ન=ફેંકાને મારવાનું હથિયાર
શસ્ત્ર=હાથમાં રાખીને મારવાનું
હથિયાર

પ્રવીણ=હોશિયાર; નિપુણ
વંશજ=કુળનો; વંશમાં જન્મેલો
કારસ્તાન=નકારી કૃત્ય; દગા ભરેલા
કામો; યુક્તિ પ્રયુક્તિ

ઉપજીવિકા=ગુજરાન
અથ ઇતિ=પહેલેથી છેલ્લે સુધી
તરાપ=ફલંગ
અરસામાંજ=એ વખતેજ
સાંદ્ય=ખુબસુરતી
ઘાટ=યુક્તિ

મુદ્દામ=ખાસ
ખંડ=ઓરડો
તરકટ=કપડ; બનાવટી વાત
ચક્રચૂર=મશગુલ; લીન
વધ કર્યો=મારી નાખ્યો

રોન=ચોક્કા

કોટવાલ=શહેરના રક્ષણ માટે નિ-
માયલો અમલદાર

સમક્ષ=રૂબરૂ

લાશ=મુડદું

પ્રશંસા=વખાણ

પાઠ ૧૪ મો.

ખામોશ=સહન કરવું; ગમખાવી;
નમી જવું

અધીરા સો આવરા ધીરા સો
ગંભીર=ધીરજ વગરનો માણસ
સ ઉતાવળ કરે છે-આવરો બની
જાય છે એટલે તેનાથી કામ થઈ
શકતું નથી. અને ધીરજવાળો
માણસ ગંભીરાઈથી પોતાનું કામ
પાર પાડી શકે છે.

આપતિ=સંકટ.

હેબકી=ખીને; ડરીને

જોય=વખત

કષ્ટકાળે=કુ:ખને વખતે

બડા=મોટા
 ભેળસેળ=એકાડા
 =લુચ્છાંબામ=લડાપ.
 ખટપટ=તકરાર
 કંતપ=કામ
 દુઢૈવ=કમનસીબી
 દાયવરાળ=અફસોસ
 વેણુ=વચન
 સુકૃત્યો=સારાં કામ
 વેગવાદ=સવડ
 હેખક=ધારતી

ઓશિઆળું=લાચાર; શરમાયલું
 પ્રયળ=જેરાવર
 ગમ ખાવી=મળ્યું અમળ્યું કરવું
 બાકરી બાંધરી=કેડ બાંધરી; લડવું
 કલોલ=આનંદ
 ગર્વિષ્ટ=અભિમાની
 પંકતિ=હાર
 શૌર્ય=શૂરવીરપણું
 દેશાભિમાન=પોતાના દેશને માટે માન
 મંદ=સુસ્ત
 મદત=મોટાં

સમજીતી—ધર્મિરને જે વખતે જે ગમે તે સધળું આપણે
 સહન કરવું અને હંમેશાં મનમાં ખુશીજ રહેવું. કદી ડરીને મનથી
 હિંમત હારી જવી નહિ. ધણાં દુઃખની વખતે ધણી હિંમત રાખવી.

જીઓ, જનકી રામચંદ્રજી જેવા મોટા રાગની રાણી હતી.
 તેને શત્રુએ ખબં બેસાડીને (પોતાની અશોક વાડીમાં) રડતી આણી
 હતી, તેમણે ધીરજ રાખી જેવી રીતે વખત ગુળચંચા-કાદયો તે
 પ્રમાણે ધણાં દુઃખની વખતે ધણી હિંમત રાખવી.

પાંચ પાંડવની સ્ત્રી સતી દ્રૌપદીને સમાની વચ્ચે આણ્યાં
 (કુળવાન સ્ત્રીને મરદોની સભામાં આણવી એ મોટા અન્યાય) એટ-
 લુંજ નહિ પણ તેના પતિઓના અને સભાના દેખતાં પાપીએ તેનાં
 વસ્ત્ર-ચાર બેઝ્યાં, આટલું આટલું અપમાન થતાં છતાં-દુઃખ પડ્યા
 છતાં તેમણે પોતાનો ખ્યાલ પ્રાણ તજ્યો નહિ નહિ. માટે આપણે પણ

ધણાં દુઃખની વખતે ધણી હિંમત રાખવી.

અયોધ્યાનો રાજા હરિશ્ચંદ્ર ધણી પીડા પામ્યો અને વિશ્વામિ-
ત્રને રાજ્યપાટ આપી દીધા પછી દુઃખને વખતે મજૂરી કરીને પણ
જીવ્યો. જીવ્યો, તે મોટા હાથીના હોદાપર બેસનારો હતો (જનાં પણ
દુઃખના પ્રસંગે હિંમત ન હારી જીવ્યો અને અતે સુખી થયો)
માટે આપણે ધણાં દુઃખના પ્રસંગે ધણી હિંમત રાખવી.

પાઠ ૧૫ મો.

અદ્ભુત=નવાઈ જેવી

તડકિા=જેર

સુખમીર=સારો હાકિમ

નલ=આકાશ

કામિઆમર=કિમીયો કરનાર (લો-

હાનું સોનું બનાવે ઇ. ઢાંગ

કરનાર)

કૂટે=ભુકે

છોટા=નાના

ગિકાર=ખૂબ; ઘાડું;

સમજીતી-પંથરની શકિત અદ્ભુત છે. તેનો કોઈછેડા મેળવી
શકતું નથી. ઉનાળામાં તાપનું જે જેર હતું તેનો ભાર નરમ પડ્યો
એટલે-તે નરમ પડ્યું તરતજ તેનું જેર નરમ પડ્યું અને મનુષ્યોનું
રક્ષણ કીધું. પરમ કૃપાળુએ કેવી સારી યુક્તિ બનાવી છે કે, તાપ પછી
તરતજ વરસાદ આવે છે જેથી માણસો અને સર્વ હંડા પડે છે.
(માટે કવિ કહે છે કે) પંથરની શકિત અદ્ભુત છે. (૧)

જરા વારમાં તાપને ક્યાં પહોંચાડી દીધો ! અને વળી તાપને
ઠેકાણે-કિનારે છોડે-પછી-સવળી જગ્યાએ હંડક કરવા માટે સારો
હાકિમ વરસાદ રૂપી મોકલ્યો;

જલક જલક પાણી છંટાવવાને માટે ખુશી થતા હસતા સારા
હાકિમને મોકલ્યો. અને ઉનાળાનો મર્વ ઉડાડી દઇને પલ્લકવારમાં

તેને ક્યાંને ક્યાં પહોંચાડ્યો ! (૨)

સમુદ્રનું પાણી શોષી લઇને આકાશમાં એકઠું કર્યું છે. તેને આકાશમાં અદ્ધર ફેવું મૂક્યું છે ! જ્યાં મોકલે છે ત્યાં તે જાય છે. ત્યાં છોડે છે ત્યાં ઝુકાવીને જાય છે અને પૃથ્વીને વધાવીને વૃદ્ધિ કરે છે. ખરેખર એ સાગરનું જળ શોષી લઇને કામીઆગરનું કામ કરે છે. અર્થાત્ જેમ કામીઆગર ખોદી વસ્તુ લઇ લાભ કરી આપે છે તેમ આ પણ કરી આપે છે. (૩)

ધનુરના હાથમાં એક સારી ચાળણી છે; જેમાંથી તે પાણી હલકાવીને ચાળી નાખે છે (વરસાદની જુદી જુદી ધારાઓ પડે છે તેથી આ કલ્પના છે.) આ પ્રમાણે પાણી હલકાવીને ચાળી કાઢે છે અને જમીન પર સરસર હરહર છાંટા પાડે છે. સખત તાપથી તારે (સખત તાપનું દુઃખ મટાડે) એવી ધનુરના હાથમાં ચાળણી છે. (૪)

હવે વરસાદની ક્રિયા વર્ણવે છે.

પહેલાં હમ હમ હમ હમ ઝીણા છાંટા-છાંટીનું પૂર (જથ્થો) પડે છે. જેમ ચાળણીમાં ઝીણાં ફાણા જલદી ગળી જાય છે તેમ એ જાણે ઝીણા ફૂટો-છાંટાને એકદમ પ્રથમ દૂર નાખી દે છે. એ પ્રમાણે પ્રથમ નાના છાંટાને દૂર નાખી દે છે. અને પોતાની ચાળણીમાં મોટા મોટા ફાણા સંધરી રાખે છે. આપણી ચાળણીમાં રહે છે તેમ-પ્રથમથીજ મોટા કપાટા કપટાવતા નથી પણ પ્રથમ હમ હમ હમ હમ ઝીણા છાંટાજ પડવા દે છે. એટલે વરસાદના એકદમ મોટા ફેરાં પડે છે. (૫)

આ પ્રમાણે નાનાને ચાળી રહ્યા પછી ચાળણીમાં સંધરી રાખેલા મોટાને ખૂબ ચાળી નાખે છે. જુઓ તેના કપાટા ફેલા આંબે

છે ! મોટા દાણાના (ફિરના) અપાટાને અને પાણીને પાર રહે તો નથી.

પછી પાણીને પાર રહેતો નથી અને સધળી પૃથ્વી પુષ્કળ હિંગનધને પછી માટી તણાય છે. આ પ્રમાણે અરમરે-નાની અંટી-ઓએ મોટા સંધરેલા છાંટાને પોતાની જગ્યા આપી અર્ધાત-નાની છાંટી પછી મોટા છાંટા આવ્યા. (૬)

પૃથ્વીપર વરસાદ પડે છે તેથી ખરેખર જગતને વરસાદ—આવાનું-અનાજ વગેરે મળે છે. સધળી મેરથી ધૂળ દબાઈ ગઈ છે તે ઈશ્વરના વરસાદના હુકમથી હોયની એમ લાગે છે. ધૂળ દબાઈ ગઈ છે તે અને જગતને વરસાદ જડે છે તે બન્ને હરિના હુકમથી કરો ! એમ કહી શકાય.

પાઠ ૧૬ મો.

અલબત્ત=એણક

અપેક્ષા=ઈચ્છા

નામકરણ સંસ્કાર=નામ પાડતી વખતે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે નામ પાડવું તે

સવશુ=સંતાન

કલિણતા સૂચક=કલણતા બતાવનારાં

મનુસ્મૃતિ=મનુભગવાને બનાવેલી

સ્મૃતિ-ધર્મ પુસ્તક

અનુમાન=તર્ક

તરુણ=જુવાન

અવસ્થા=સ્થિતિ

બોયડ=મૂખ, અલુપ્ત

અંગ=ભાગ

સંમતિ=સલાહ

કુમારિકા=પરણ્યા વિનાની નાની

બાળકી; કુંવારી છોકરી,

છુટા છેડા કરવા=તલાક આપવી;

વિવાહ સંબંધ તોડવો

હવાલો=સોંપણ; દેખરેખ

વધુ=વધુ

પ્રસિદ્ધ=પ્રખ્યાત

શ્રીમંત=પૈસાદાર

કુલિન=આગરદાર

પાઠ ૧૭ મો.

કરકસર=ચોખ્ખ અરચ કરી કંઈક
બચાવવાની ઇચ્છા તે
કંજુસાઈ=હોય છતાં ખર્ચ ન કર-
વો ને દુઃખી થવું તે
ઉડાઉપણું=જેમએ તે કરતાં વધારે
ખરચાણપણું
દુર્ગુણુ=નહારો ગુણુ
લાહે=આગ; તીવ્ર ઇચ્છા
નિરપયોગી=ઉપયોગ વિનાતું
ચર=દેશ
કિંવા=અથવા
મુક્ત=વખત

શિક્ષા=પદ્ધત

મખીચુસ=ઘીમાં માખી પડી હોય
તો તેને પણુ નીચોવી લેનાર;
અતિશય કંજુસ
પેટે પાટા બાંધવા=પૂરતું ખાતું
પણુ નહિ
ચમડી તૂટે પણુ દમડી ન તૂટે=
શરીરને તુકસાન થાય તો ખેર
પણુ પૈસા ન જવા જોઈએ
કૃપણુ=કંજુસ
જેરબંધ=કારડાનો
સાંચું=સંધયું
નિરર્થક=નકામું

પેટ બાળીને સાંચું ને દીવો બાળને કાંચું તે નિરર્થક છે.=
બાધામાં દુઃખ વેડી પૈસા એકઠા કરી હોય તે નકામા જાય
છે. કારણુ ભૂખ અથવા નહારા ખોરાકથી ખરણુ જલદી થાયછે. તેજ
અમાણે રાતતું કાંતેલું સુતર પણુ નકામું થાય છે કારણુ કે અંદર
ગળા ગળકા વગેરે રહી જાય છે-જાડું પાતળું પણુ થઈ જાય છે.
અને દીવાનો ખરચ નકામો થાય છે.

દોહીલા દિવસ=નહારા દિવસ; પા-
રકાને આશરે પેટ ભરવાના
દિવસ; દુઃખના દિવસ
જુલાવરથા=બડપણુ

અર્થ આવે છે=કામ આવે છે
ચંદનહાર=એક જાતનું ધરણું.
શિરપાવ=સેલા પાંખડી વગેરેનું
ઇનામ.

ખાળે દાટા ને ખારણાં ઉધાડાં=
નાની વાતોમાં બહુ કસર કરે ને
જ્યાંથી પણ પૈસાનો બચાવ થાય
તેવે ઠેકાણે લક્ષ ન આપે
દાનત=૪૨૭૭

યથાશક્તિ-શક્તિ પ્રમાણે

પાઠ ૧૮ મો.

શકુન્તલા=કર્ણવ ઋષિની ધર્મપુત્રી
અને દુષ્યન્તની સ્ત્રી; મેનકા અને
વિશ્વામિત્ર ઋષિની પુત્રી. શકુન્ત
નામના પક્ષીએ એતું રક્ષણ
જનલમાં કરેલું તેથી શકુન્તલા

ગૌતમી=શકુન્તલાને ઉછેરનાર તાપસી

પ્રણામપૂર્વક=નમસ્કાર સહિત

પરિક્રમણુ=પ્રદક્ષિણા

પ્રિયવંદા=શકુન્તલાની સખી

ઉત્કંઠા=૪૨૭૭; હોંસ

વિયોગ=જુદાપણું

કલ્પા=માયકા; જુડા

નતન=નાચ; નૃત્ય

વિજેગ=જુદાઇ

સક્ષ=બધી

વનલતા=વનની વેળો

હલારો=મનનો જુરસો

સમજુતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાંથી દહન કલા ભોંય-
પર નાખી દે છે—ખાતા નથી, મોરને વિયોગના કાલા વાગ્યા તેથી
તેણે નતન-નાચવું છોડી દીધું છે—દીલગીર—સૌકમળ થઇ ગયા છે. (૧)

સવળી વનવેલો પણ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડતી હોયની !
તેમ પાંદડાં ભોંયપર નાખે છે, અને એ રીતે તારા વિયોગ દુઃખના
હલારા કાઢે છે. (૨) (વચ્ચંત ઋતુમાં વેલોના પાંદડાં સ્વાભાવિક રીતે
ખરી જાય છે. તે ઉપરથી કવિએ કલ્પના કરી છે.)

વનજ્યોત્સના=વેલનું નામ છે.

કાર્થપ=મરીઝી પ્રજાપતિના પુત્ર

મેળાપ=મુલાકાત

શંકલપ=વિચાર

લતાર=પણી; વર

અવર=ખીજ

સુકૃત=સારા કામ

પ્રમાણુ=નકકી

વધુ=વધુ

વધુવર=વરવહુ

સમભ્રુતી—મેં પહેલાંથીજ તારે માટે મારા મનમાં જે ધણીનેા વિચાર કરી મૂક્યો હતો. તે રૂપમાં, કુળમાં અને બીજા સદ્ગુણમાં તારા સરખોજ ધણી તું સારાં કૃત્યથી નક્કી પામી છે. (૧)

તેજ પ્રમાણે એ નવી વેલ (વનજ્યોત્સના) ને પણ આખો વર મળી ગયો છે અને એને પણ વરવહની જોડ જામી છે. અર્થાત્ વરવહ સરખાં યોગ્ય મળ્યાં છે. તું અને તારી વેલ બન્ને હવે વર વિષે સુખીઆં થયાં છો તેથી તેની-વેલની-અને તારા વિષેની મારી ચિંતા આજે ગઈ છે. (૨)

માર્ગેપડ=જા

સુપરત=સોંપણું

મેજવવાળી=મર્મવંત

નિવિધે=અડચણ વિના

શુભવંતમાન=સારી ખબર

પાલ્લવ=છેડો

કુશ્મ=દાઢા.

અમલ=ચોકખું; મેલવિનાનું

ઇશુદી=ઇંગેરાં

સામે=ખેડ્યા વિના એની મેજ

ચમેલું-પાકિલું ધાન

મુડીભર=મુડીમાં માપ એટલો

ગુલ્મ=ખરાબર

સમભ્રુતી—દાઢાં ચરતાં તેની અણી-ધારથી પડેલા બા રૂઆવા માટે ચોકખું ઇંગેરાનું તેજ તેં જેના મોઢે રેડ્યું હતું-ભમાવ્યું હતું અને જેને મુડીભર સામે ખવડાવીને ઉછેર્યો, તે પુત્રના જેવો હરણુ તને છોડી જાય નહિ-તને છોડશે નહિ. (૧) (શકુન્તલા એ હરણુની ચાકરી કરતી હતી તેનું વણું છે.)

આપલ્યા=વિચારા; આપડા

શારંભરવ=કાશ્યપ ઋષિનો શિષ્ય

ભગવન્=પવિત્ર પુરુષ; મોટા માણસ

અંપ્રદાય=રિવાજ; ચાલ

તેડ=કિનારો

અદેશી=ખબર; કહેણું

વૃત્તિ=ધરૂંઝા

અવર=ખીજી

માન=મોટાઈ

અંધુજનો=સર્ગાં સંબંધીઓ

યુવતી=તરૂણી

સત્કાર=આદરમાન

વધુ=વધારે

ઉદય=ચઢતી

સમજીતી—તપ એજ જેમનું ખરું ધન છે, એવા અમેજી
ઋષિને જે જાણે છે—ઓળખે છે, તે સાથે વળી વમારું કુળ પશ્ય
ઉચ્ચું છે તે ખુશીથી વિચારી લો. પોતાની મેળે અકરમાતં એક ખીજી
ઉપર રનેહની વૃત્તિ છૂટી હતી—રનેહ થયો હતો તે વખતે કોઈપણ રીતે
સર્ગાં વહાલાં કોઈ હતાં નહિ. અર્થાત્ તમારા બન્નેનો રનેહ એની
મેળે કુદરતે રીતે થયેલો છે. સર્ગાંવહાલાંએ વચ્ચે પડી કરેલો રનેહ
નથી. (૧)

જેની રીતે આપ વડે ખીજી ધણી રાણીઓ ધણી માનવંતી
છે—આપને માનીતી છે તે પ્રમાણે સામાન્ય સરખા સત્કારથી તમે
આ યુવતીને—અને પશ્ય પાળજો અર્થાત્ ખીજી અંધી રાણીઓ પર
જેવો પ્રેમ રાખો તેવો આના ઉપર પશ્ય રાખજો. એથી વધારે ઉદય
પ્રાપ્ત થયો—ચઢતીમાં આવવું—પટરાણી પદે આવવું—રાજાનો વિશેષ પ્રેમ
મેળવ્યો—તો નરીબને આધીન છે. એ સંબંધે વહુના સર્ગાં વહાલાંથી
કોઈ વિશેષ કહી શકાય નહિ કે તમે આના પર વિશેષ પ્રેમ રાખજો અને
ખીજીઓના પર ઓછો પ્રેમ રાખજો. (૨)

પાઠ ૧૯ માં.

સુજન=સારા માણસ

ઉત્ર=સખત

મોહાહક=મોહ વગેરે

પરાજાવ=હાર

આચરીએ=કરીએ

દીન=મરીબ

સાહસ્ય=સહનતા

અવવંત=અમવંત કવિ અર્થવા

હંધર પશ્ય સાય

શુભશ્રુતી-સૌ સારાં માણસો એક મનથી સાંભળજો. કમ'—કામને વિચારી વિવેકથી વર્તવું અર્થાત્ વિવેકથી વિચારીને કામ કરવું. સૌ સારાં ૪૦ (૧)

વિવેક, ઉત્તમ—સુધર્મ વાતોના તત્ત્વરૂપ છે. જે થકી માણસ દુનિયાદારીમાં સાફ જાણનારો થાય છે-કહેવાય છે. (૨)

વિવેકથી—એ થકી સારાસાર-સારા નહારાનું સાફ નરસું ઓળખવાનું જ્ઞાન વધે છે અને એ એકથી નહારી બુદ્ધિ અને અજ્ઞાન મટી જાય છે. (૩)

એ ન્યાય અને નીતિને યુક્તિથી જણાવે છે. અને સાચાના વિચાર-સાચી વાતના વિચાર ફરી ફરીને સૂચવે છે. (૪)

મોટાં મોટાં સંકટોને સમાવી મટાડીને દુઃખને મટાડે છે. અને યુક્તિઓ-સૂઝાડીને ધાકને હંમેશાં હરી લે છે-મટાડે છે. (૫)

કલેશના દુ ખરૂંપી અગ્નિની જવાળાને હોલવી નાખે છે અને નહારી વાણી રૂપી સખ્ત ધા પડ્યો હોય-કાઠએ મેણાં દીધાં હોય ૪૦ તેવા ધાને વિવેક રૂઝવે છે. (૬)

કાષ, લોભ, મોહ વગેરે મનના મોટા વિકારોથી બચાવી લઇને તે યુષ્ણને તે યુષ્ણને જરા વિસ્તારથી વધારે છે અર્થાત્ ધણાજ થોડા વધવા દે. (૭)

ક્ષમા-ધીરજ, સહનશક્તિ-ખામોશ ખાવાની ટેવ-સંતોષ અને ક્ષાંતિ વગેરે સુખ આપીને દુઃખને નાશ કરે છે. (૮)

આ જગતમાં વિવેક હંમેશાં નક્કી જય પામે છે. કાઠ તેને હરાવી શકવું નથી એટલે કાઠથી તેની હાર થતી નથી. (૯)

એનો મહિમા-કીર્તિ જગતમાં મોટી છે. એના જશને લે કયાં

સુધી ઠટસો વખાણીએ અર્થાત્ જોડલો વખાણીએ તેટલો ઓછો છે. (૧૦)

હંમેશાં મનમાં ધીરજથી વિચેકને ધારણ કરવો અને મનને સ્થિર રાખીને આચરણ કરવું. (૧૧)

ઇશ્વરની મહેરબાની વગર એ ગુણ આવતા નથી. પૂણ્ય કૃપાથી એ ગુણ આપણે પામીએ છીએ. (૧૨)

માટે ઇશ્વરની સારી રીતે સ્તુતિ કરો અને તેના ગરીબ દાસ થઇને સારી રીતે ચાલો. (૧૩)

ઇશ્વરને ખુશી કરવાનો ઉપાય પણ એજ છે અને માણસનો અવતાર મળ્યાની સફળતા-સાર્થક પણ એજ છે. (૧૪)

હરિનો દાસ-ભગવંત-નમીને વિનંતિ કરીને પ્રાર્થના પૂર્વક પ્રભુની પાસે સારી ભુદ્ધિ માગે છે. (૧૫)

પાઠ ૨૦ મો.

વિકરાણ=ભયંકર

સૃષ્ટિ=દુનિયા

અંકુશ=હાથીના માથામાં ખોસ-

વાનું ત્રિસળ જેવું તીવ્ર ધાર-

વાળું હથિયાર

અદ્ભુત=નવાઈ જેવાં

ચમત્કારી=આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય તેવાં

નાશ=બળદના નાકમાં ધાલવામાં

આવે છે તે દોરી

નીરમ=વહાણને પાણીની સપાટી

પર સમતોલ રાખવાને તેમાં જે

ભાર મૂકે છે તે,

એકદ=નિરંકુશ; દાબ વગરનો; હિંદત નિશ્ચય=નિકાલ

પાઠ ૨૧ મો.

શીલવતી=અલ્પચર્ય-નીતિચાળી

વિદ્યાવતી=વિદ્વાન; ભણેલી

સ્વહરતે=પોતાને હાથે; પોતાની જાતે

હાક=પ્રમ

નિપુણતા=પ્રવિણતા; માહિતી

રાજમંત્ર=રાજમંત્રોપાધાર

અમાત્યો=પ્રધાનો

ચક્રિત ચર્તા=આશ્ચર્ય પામતાં

હવાલે કરો=સોંપી દો

મુખત્યાર=માલીક

સાર્વજનિક=સર્વ માણસને હિપ-
યોગી થઇ પડે તેવી

હલીલો=અચાચ

અમાધ=ધણી

અમર=નાશ ન પામે એવું

ખોડીલો=ખોડવાળો; વાંકો

પાઠ ૨૨ મો.

અવિનાશી=નાશ વિનાના

લેશ=જરાપણ

ભેળાં=એકઠાં

નિમ્ન=પોતાનું

સુવાસ=સારી વાસ; કીર્તિ

ઉગ્રસ=અજવાળું

હાશ=નિરાંત

કુધારો=નઠારી ટેવ

સમજીતી—હે અવિનાશી પ્રભુ ! અમારી અરજ સાંભળો,
આપ હયાળુ છો અને અમે સૌ નાનાં બાળક છીએ માટે અમારી
એક આશા છે તે પુરી કરો. હે ઇ.

છોકરાં-અચ્ચાં તો ધણુએ વાંક-અપરાધ કરે છે પણ તેથી
આપ નિરાશ થશો નહિ. હે ઇ.

અમે અહિં ભણુતર ભણુવા-વિદ્યા મેળવવા એકઠા થઇએ
છીએ તો આપ અમને નિરાશ કરશો નહિ અર્થાત્ અમને વિદ્યા
મળે-પ્રાપ્ત થાય એવી શક્તિ આપશો. હે ઇ.

અમે સર્વે સારા ગુણો સમજી લઇએ અને અમારામાં જરાએ
કચ્ચાશં રહે નહિ જરાએ ઓછપ રહે નહિ એવું આપ કરશો. હે ઇ.

અમને સારા ગુણની સાથે સારી બુદ્ધિ પણ આપો જેથી
અમારો સૌમાં સમાસ થાય-અમે સઘળાં ભેળાં હળી મળીને રહી
શકીએ. હે ઇ.

અમે મનમાં હંમેશ-રાત દિવસ-ચાંકખાં (રાગ દૂષ વિનાના)
રહીએ એવું કરો. જેથી અમારી કીર્તિ ફેલાય. હે ઇ.

અમે મોઢેથી એવું માગી લઇએ છીએ કે અમારા અંતરમાં પ્રકાશ થાઓ—જ્ઞાનરૂપી તેજ પ્રગટો અમને સારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાઓ. હે ઇશ્વર

અમને આપનો આધાર મળ્યો છે તેથી અમારા હૈયામાં—મનમાં નિરાત છે. કારણ અમને આશા છે કે આપના આશરાથી અમારું કાર્ય પૂર્ણ થવાનુંજ છે હે. ઇશ્વર

અમારામાં જરા પણ નકારી ટેવ રહે નહિ અને કદી પણ અમારા શુષ્કનો નાશ થાય નહિ અમને અખંડ સુખ મળે એવું કરો. હે ઇશ્વર

સદ્ધ=તરતજ

હેવા=ટેવ

જન્યક=માગનાર

સ્વપદ=પોતાનું પદ; ઇશ્વરનું પદ

પાવસ=વરસાદ

સંધે=સંધ્યે ઠેકાણે

અગ્રીય=અપવિત્ર

વૈધૃત=એ નામનો યોગ છે.

સામરી=ભુલગર

પેખે=ભુલ્યો

શ્રુતિ=વેદ

કદપે=કળે; ધારે

રાયુ=ખુશી થાઉ

સમભુતી—મન માને છે કે ઇશ્વરનું નામજ ખરું છે; તેજ ઇશ્વરના પદને માગનાર ભક્તને તરતજ તે પદને પહોંચાડે છે. અર્થાત્ હરિ નામથી ભક્તજનોને તુરત સ્વર્ગ મળે છે. એ સિવાયની-હરિનું નામ દેવા સિવાયની-બીજી ટેવા તો હરિપદે પહોંચાડતાં વાર લગાડે છે—મોડા પહોંચાડે છે. કમઠાંડ ઇત્યાદિથી સ્વપદ તો પમાય પણ વાર લાગે અને હરિનામ રટણથી જલદી પમાય. વરસાદની મોસમમાં થનારું ગ્રહણ ક્યાં દેખાય છે?—વાદળાં હોવાથી—પણ શાસ્ત્રમાં જે લેખે સાચું કહ્યું છે કે ગ્રહણ થવાનું

છે. આ વાતમાં આપણેને શંકા રહે છે. કારણકે આપણે ગ્રહણ થયું છે કે નહિ તે વાદળાંને લીધે સ્પષ્ટ જોઇ શકના નથી તેજ પ્રમાણે હરિનું નામ-હરિ સર્વત્ર-બધે ઠેકાણે અણુએ અણુએ વ્યાપી રહેલો છે એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે ખરું, છતાં પણ એ વાતમાં આપણને શંકા રહે છે કે ઇશ્વર વસેલોજ છે એની શી ખાત્રી ? જેમ પેલા ગ્રહણની શંકા રહે છે તેમ છતાં મન માને છે કે ઇં (૧)

અપવિત્ર સ્નાન-જેવું કે સૂતક-ઝડપુ સ્નાન ઇં-ને કહો કે કાણુ જોઇ શકે છે ! વૈધન વગેરે નહારા યોગ કાણુ જોઇ શકે છે ? વૈધન વ્યતિપાત હોય તો નદીએ નહાવા જાય અને તેથી જાણાય કે આ અર્શાય સ્નાન કરે છે આ પ્રમાણે છે છતાં શાસ્ત્રનું વચન અર્શાય સ્નાનને સાચું માને છે તે પ્રમાણે ઇશ્વરને પણ કોઇ જોઇ શકતું નથી-યોગ સાધનાર કોઇ મહાત્માજ એમનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે-એમનાં દર્શન કરી શકે છે. આ પ્રમાણે જ્યારે 'કાઇનેજ દર્શન થાય છે. અને ધણાં ભાગને થતાં નથી એથી ધણા ભાગના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થાય કે ઇશ્વર હશે કે નહિ ? ત્યારે કવિ કહે છે કે શાસ્ત્રનું વચન જેવે સત્ય માને છે એવો ઇશ્વર છે અને મન માને છે કે તેનું નામજ ખરું છે ઇં (૨)

આ એમ કરવાથી પાપ થયું પછી એમ ક્યું તો તે નરતજ ગયું-મઢી ગયું. એ પ્રમાણે શ્રુતિ-વેદ વિગેરે ધર્મ ગ્રંથોમાં જે કહેલું છે તે સાચું લાગે છે અને મન માને છે કે ઇં (૩)

જાદુગરના સ્થળા મંત્રો જે વિધિ પુરુસર તેનો જાપ કરવામાં આવે છે તો ફળે-ફળ આપે છે એવું સાંભળીને મૂર્ખ માણસનું મન

ચળી જાય છે-અર્થાત્ અનેકાનેક શંકાઓ કાઢે છે તેને એ વાતમાં શ્રદ્ધા રહેતી નથી અને તેથી તેને કાષ્ઠ જાતની સિદ્ધિ થતી નથી. અને સંશયાત્મા વિનશ્યતિ એ સૂત્ર પ્રમાણે શંકાઓ વાળો માણસ નાશ પામે છે પણ સજ્જન માણસને તો એ વાતથી સંતોષજ શાય છે-અને તેઓ તો કશુંલજ કરે છે કે વિધિ પુરઃસર ક્રિયા કરવામાં આવે તો જરૂર તે ફળેજ માટે મન માને છે કે ૪૦ (૪)

આ પ્રમાણે હરિના નામનું સ્મરણ-ભજન સમજે સાચુંજ છે. કદાપિ કાળે તે કાચું-નકાચું-ખોટું નથી દયારામ કવિ કહે છે કે હું તો એનાથીજ-ભજનથીજ ખુશી થાઉં છું અને માફ મન માને છે કે ૪૦ (૫)

પાઠ ૨૩ મો.

મૃગજળ=હરણ જેને પાણી ધારી
કમાય છે તેવું ઝાંઝવાનું જળ.

તૃપ=તરસ

અસદ્ધ=સહન ન થાય એવો;
અતિશય

ખપોરી=ખપોરનો વખત

ક્ષિતિજ=આકાશને પૃથ્વી મળેલી
જણાય છે તે લીટી

ખારાપાટ=હારવાળી; જમીનનો

ઉપલો થર હારવાળી માટીનો

બનેલો હોય તે

પરાવર્તિત કરવું=પાછા ફેંકવું

ગાંધર્વ નગર=ગંધર્વ-દેવના ગવૈયાનું

શહેર-કૃત્રિમ દેખાવ

વિચિત્ર=નવાધ જેવો

જાદુથી=જાદુથી બનાવેલો

ભગ્ય=ભલકાદાર

સાવ=નદન

પાઠ ૨૪ મો.

ઋગ્વેદ સંહિતા=ઋગ્વેદના મંત્રો-
નો સંગ્રહ

વરણ દેવ=પાણીનો દેવ

નાવ=હોડી

અશ્વનિકુમાર=દેવતા વૈદ, સૂર્યની

સહમણી નામની કીધી સૂર્યનું

તેજ સહન ન થઇ શકવાથી તેણે
થોડીતું રૂપ ધારણ કર્યું હતું
તેના નાકમાંથી એ પુત્ર જન્મી
અવતર્યા હતા તે. એ દેવના વૈદ
છે અને ધણજ રૂપાળા છે.

સમુદ્રધાન=સમુદ્રની મુસાફરી
ભૃગુકર્ત્ત્વ=મર્યાદા. ભૃગુમુનિનો ત્યાં
આશ્રમ હતો. કર્ત્ત્વ=એ પાણી
પાસેની જગ્યા
કુમારીમુશિર=કેપ ક-પાકુમારી;
એ હિંદની દક્ષિણે છે.

ના'વે=આવે નહિ
મંદિર=ધર
પરીઆના પરીઆ=છોકરાનાં છો-
કરાં; પેઠી.

પાઠ રૂપ પા.

માનવ=માનવી; માણસ
નેક=ભલા; ભલાઈનાં
ભુવન=ધર, દુનિયારૂપી ધર
હરી જન=વ્રજ જન
સાથ=સાથે
જરી=લગાર

સમબ્રુતી—હે માણસ જો તું મરે તો જશ લઇને મરી જ,
અરે અહીં તું કંઈક ભગ્નાં કામો કરી જ-જાણે. આ સંસારરૂપી
ભુવનમાં-ધરમાં ભલનીજ ભગ્ન છે હે ભાઈ તે તું હિંમન રાખીને
જરા હરી જન-લઈ જા અર્થાત્ તું ભગ્નાઈ તપ જા, તારી સાથે કશું
આવવાનું નથી. તારાથી ધાણું-ન ચાપ (ભગ્નાઈતું કામ) તો થોડું પણ
કરી જા અર્થાત્ પથાશક્તિ ભગ્નાઈ જ કરવી.

વિરલી=દેવતાઈ
રાજ્ય કર્તા=રાજ્ય કરનાર
પરજ્ઞાતિ=ખીજા નાત
લક્ષ્મીએ લીલાલહેર કરી મૂકી=લ-
ક્ષ્મી પુષ્કળ આવી
ખિતાબ=પદકાળ

સર=એ ઇલકાળ છે; સાહેબ
લેડી=આનો ઇલકાળ
ઉપનામ=ઇલકાળ
દાનધર્મ=દાન અને ધર્મ કરવો તે
ગુપ્તદાન=હુપું દાન
હેરાનગતિ=દુઃખ

પુણ્યવંતુ=પુણ્ય થાય એવું; પુણ્યનું
 આદર્શ=શર કહ્યું
 અન્નમાયેશ=અડસદો; આશરો
 મંવતર=માતપિતા
 શુભકૃત=શુભે ભરતા
 અહેસ્તનશીન=યુગ્મરી ગયાં. પારસી
 લોકો એ જાણવાપર છે. આપણે
 સ્વર્ગવાસ ! માં કહીએ છીએ.
 અહેસ્ત=સ્વર્ગ
 નશીન=એકનાર

પાઠ ૨૬ મો.
 તરુદ=ઝાડના ઝુંડમાં
 હંદ=તાન; લહે. પીગળતો હંદ
 પણ કહેવાય. પણ તે અર્થ લેવો
 યુક્ત નથી
 રબની=રાત્રી
 અનિલ=પવન
 અમીરવ=અમૃત ભરેલો અવાજ
 રવ=અવાજ
 ચંદ=ચંદ્ર

સમજાવતી—હે બેન, ઝાડનાં ઝુંડોમાં તાન મારતી-તાનમાં માતી
 પેલી કાચલડીને સાંભળ. કાચલ ગાય છે તે સાંભળ.

જે, આ રાત રાતમાં આંહી (ચંદ્રનો પ્રકાશ) ઝળકી રહ્યો
 અને વાદળોએ આછી આછી પથરાઈ રહી છે. એથી જાત રાતમાં
 કાચલડીનો ટુકડો પવનની લહેરની સાથે ધીમે ધીમે આવે છે.
 હે બેન ૬૦ (૧)

બેન, એ તને બોલાવે છે. કારણ મીઠીને મન મીઠી ભાવે છે—
 અર્થાત્ તું સહુથી છે અને એ પણ કામળ કંઈ વાળી સહુથી છે
 માટે તું એને ગમે છે; અને તેથીજ એ તને બોલાવે છે; તું તારા
 કામળ કંઈમાં એને પાછો ટુકડો દેની ! અર્થાત્ તું તારા મધુર
 કંઈમાં એને ટુકડો કરી જવાય આપ. હે બેન ૬૦ (૨)

ટુકડું ટુકડું કરતો જો એનો ટુકડો ફરીને આવ્યો, અને અમી-
 ભરેલો અવાજ છે એનો, એવો પવન એના-કાચલના-મીઠા અવાજનો

લાવ્યો છે; અને કાયલ તે જાડના ઝુંડમાં છુપી-સંતાપ રહી છે. હે બેન • (૩)

કાયલને જાડના ઝુંડમાં સંતાઈ રહેલી કહીને ટહુકા આવતો બતાવ્યો છે તે બહુ હિતમ કલ્પના છે, કારણ અવાજ જ્યાંથી આવતો હોય તે સ્થાન જો જોવામાં આવે છે તો તેમાં લહેજત-તે ગાયન સાંભળવાનાં રસમાં કાંઈ ક્ષીની થાય છે-બહુ પ્રિય નથી લાગતું. પણ જો તે સ્થાન અગ્રેયર હોય અને ફક્ત અગ્રજ સંભળાતો હોય તો તેમાં રસ વધારે રહે છે- અનુભવથી સ્પષ્ટ થશે. દરના ઘરમાં વાગતું હારમોનિયમ બહુ આકર્ષણ થઈ પડે છે. પણ તેની પાસે જ્યાંયે ત્યારે તેટલું પ્રિય નથી લાગતું. (આ સંબંધે સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવનો ‘દરથી ગીત ધ્વનિ’ એ નામનો ‘વસંત’માં આવેલો લેખ વાંચવાથી અતિ સ્પષ્ટતા આવશે.)

જો પેલા ચંદ્રમાં—છંદમાં, ગાતી ચળકતી આવે છે તે મીઠી ગાન રૂપી નદીને—ગાયન રૂપી નદીને મેં દીડી છે, ચાલો, બહેન તે ગીતીને સાંભળીએ. અર્થાત્ ચંદ્રના કિરણો આવવાંથી જો રાત્રે ઝમ-ઝમ, એવું દિવ્ય ગાન થાય છે તે સાંભળવાતું એક સખી કહે છે • કારણ કે એમ સમજી છે કે આ પણ તેજ ગાન નદીનો સૂર સાંભળવા મને આમ્રહ કરે છે. (૪) આનો જવાબ બીજી સખી આપે છે કે:-હે બેન હું પેલી કાયલને જાડનાં ઝુંડમાં ગાતી સાંભળું છું. અર્થાત્ ખરી કાયલના ગાનને સાંભળું છું-ઐદિક કાયલને મોલતી સાંભળું છું. (કવિ જો કુદરતમાં ગાન થાય છે તેને આગળની સાથે અંજમાં સરખાવી દે છે ૫• એનો ભાવ છે)

વાંસળી

વૃંદાવન=જોકુળ પાસેનું	સાન=સમજ; જ્ઞાન	પગે=ગળથ
વન	તર=ઝાડ	ટાટડી=રિથર
કાન=કૃષ્ણ	શાખા=ડાળી	હિદીયો=હિયો
નાદે=અવાજે	મોહન=મોહ	ભાણુ=સૂર્ય
વેધી=વીંધી;	પય=દૂધ	સમાધ=સમાધિ; ધ્યાન
મુનિવર=મોટા મુનિ		

વૃંદાવનમાં વાંસળી વાગે છે. કાન-કૃષ્ણ હોમો હોમો વગાડે છે. તે વાંસળીના સૂરે મોટા ઋષિઓની પાંસળીઓને પણ વીંધી છે-અર્થાત્ હાડકાનું અખતર તોડીને તે અવાજે તેમના હૃદયને અસર કરી છે. હૃદય ઉપર પાંસળીઓનું ઢાંકણ છે એ સ્પષ્ટ છે-અને તે જ્ઞાનના તાનમાં ઢાંકીને સાન રહી નથી-જ્ઞાન રહ્યું નથી.

કૃષ્ણ પરમાત્માને પગે લાગવા માટે ઝાડની ડાળીઓ નમી રહી છે, અને એ દ્રશ્યોની સાથે વેલીઓ પણ ઝૂમી રહી છે એટલે નમન કરી રહી છે, અને કહે છે કે અમારાં જાગ્યને આજે ધન્ય છે કે અમને આ પ્રમાણે પ્રમુખ દર્શન અને પ્રમુખી મોરલીનું જ્ઞાન સાંભળવાનું મળે છે. ઝાડની ડાળીઓ નમેલી હોય છે તે પરથી કવિએ આ અંલંકાર ઘટાડ્યો છે. વેલીઓ ઝાડપર ચઢેલી હોય છે. હવે ઝાડ નમે ત્યારે વેલને પણ નમવું પડે-એ ઉપરથી વેલીઓ પણ નમન કરે છે એમ કવિએ કહ્યું છે.

જમનાનું પાણી ચાલતું નથી-વહેતું નથી મોરલીને અવાજ સાંભળવા હિંમત રહ્યું છે, અને કરણના મનમાં મોહ ઉત્તન થાય છે. તેથી તે પણ હોં રહી સાંભળે છે. પંખીઓ માળામાં હાલતા નથી-નાદની ધ્યાનમાં રિથર થઈ ગયાં છે-કારણ નાદ સાંભળીને રહે-

વાતું નથી. અર્થાત્ સાંભળ્યા સિવાય રહેતુંજ નથી. કારણ એ નાદ એવો અદ્ભુત છે કે એક વખત કાને પડ્યો કે પછી તેને સાંભળવાનું મન થાયજ. વાહરડાં કાન દબને સાંભળે છે અને દૂધનું પાન પણ કરતાં નથી અર્થાત્ ખાવતાં નથી. ગાયો પોતાના મળાના-આળા-આંધિલા બધે-તોડીને કાને અવાજ સાંભળવા માટે ત્યાં જાય છે.

ખિલેલાં કમળો પાણીમાં સ્થિર થઈ ગયાં છે-અવાજ સાંભળ્યા માટે-તે જાણે સૂય' જીવે હોયની એવાં દેખાય છે । આ મોરલીના અવાજથી શંકર જેવા મહાયોગી પણ પોતાનું ધ્યાન છોડી રહ્યા છે. અર્થાત્ ખીજ સાધારણ છોડે તો તેમાં નવાજ શી ! પણ શંકર જેવા મોટામાં મોટા યોગીએ પણ પોતાની સમાધી મૂકી દીધી છે અને ગાનામૃતનું પાન કરવા માંડ્યું છે અને એ મોરલીના સાદનું આખા જગતને જાણ થયું છે. અર્થાત્ આખા જગતને એ સૂરની ખબર પડી છે. એટલે આખું જગત પણ એ સૂરના પ્રભુને ગાન સાંભળવા માટે થંભી રહ્યું છે. એક તાન થઈ રહ્યું છે એ વ્યંગ્યાર્થ.

પાઠ ૨૭ મો.

પ્રવાસી=મુસાફર

ખેર=રજ

અતિ નાગક=અડકતામાં લાગી જાય એવી

એડોળ=નહારા દેખાવવાળી

આકર્ષણુ=ખેંચાણુ કરનાર; તે તરફ સહજ દષ્ટિ જાય એવાં

કશોભા=ખેડોળતા-શોભા નહિ તે

આવરણ=આયુષ્ય

મેળ ખાય એવા=મળતા આવે એવા

ખુણે વથાળે=ખુણે ખોચરે-જ્યાં

દષ્ટિએ ન જાય એવી જગ્યાએ

પાઠ ૨૮ મો.

મારવાડ=મારવાડીનો દેશ. એ દેશમાં

હાટ પુકળ થાય છે.

રંજડે=દુઃખ દે

એવકા=તીમકહરામ

અવધિ=છેડો;

પર્થ-સુધી

ખાનર=માટે

પત કયુ' = કયુસ કયુ'

સર ન થયો=જીતાયો નહિ

બીસ દેવી=પુબકળ દયાલુ કરવું

સુમજુતી-જે નરનારી (સ્ત્રી પુરુષ) દેશની દાઝ પોતાના મનમાં ધારતાં નથી અને ફરજ પોતાના લાભનાંજ કામ કરે છે તેમણે પોતાની જાનને નકામીજ વધારી છે. પોતાના દેશીઓ દુઃખથી રિખાય, દેશના પર સંકટ આવે એવું જોઈને કયા માણસનાં દ્વાં ઉભાં નહિ થાય ? અને મનમાં દયા નહિ આવે ? એવે પ્રસંગે તન, મન અને ધન અર્પણ કરતાં-કરવામાં જે માણસ ડગી જાય અથવા ફ્રે-ફ્રસકા જામ-અવળું જોડે અથવા ઢાંઢને ફ્રસકા જવાનું શિખવે તેવા માણસ શીટકાર પામે છે અને પોતાના બાપનું નામ ગુમાવે છે.

પાઠ ૨૯ માં.

બાધિ=શરીરનું બધારણ

દંદ=હાથો હાથ કે બાઝીને સખત

ચુદ્ધ કરવું

બદરીકલ=એડોળ; કદરપું

નામદ્=માથાનો; હીજડો

આશામધી=આશામાં બધાયલી-

જવરવ=બધું

અર્પણ કરવા=આપવા

અપમ=એક અંગ વિનાનો; પમ વિનાનો

અનાથ=ધણી-માબાપ કે પાળક વિનાનો

જુરસો=લાગણી

મણુના=ગસતરી

પણુ=ટેક; નિયમ

આશાવાળી

વીરહાક=વીરત્વ ભરેલી ખૂમ

અખતર=જોડાના તારનો બનાવેલો

ઢાટ જેથી શરીરનું રક્ષણ થાય તે

મસલત=જુખી વાત

અસાર=સાર વિનાનું

યવનો=મુસલમાનો

અર્પણ કરવા=આપવા
માંડણિક=ખંડીઆ
ગખડી=સુતરની બનાવી બ્રાહ્મણો
બળેવપર બાંધે છે તે; સોના
રૂપાની ગાંઠી બનાવે છે તે
અંધકાર=પુરતક બનાવનાર
કેસરીઆ=કેસરીઆ રંગનાં લુગડાં
પહેરી યાદોમ કરી લડાઇમાં
ફટી પડ્યું તે

પાઠ ૩૦ મો.

નરદેવ=રાજા
સુતા=દીકરી
પ્રસંસા=વખાણ
સ્વયંવર=પોતાની મેળે બર પસંદ
કરી પરણવું તે
સુર=દેવ
નરાદિક=માણસ વગેરે
તનય=છોકરો
તનયા=છોકરી
સુરપુર=ઈંદ્રપુરી; દેવતાઓનું નગર
પુણ્યસ્થાન=જેનું નામ દીધાથી

પુણ્ય લાગે એવો પુરુષ
સુર=ડાહો; સારું ગણનારો
સંતાન=છોકરા
મુખકાંતિ=મોંનો ચહેરો
તાકાત=જળ; જોર
ભૂ=પૃથ્વી
કુધા=ભુખ
દુભાગ્ય=કમનસીબ
પટ=વસ્ત્ર
બ્યાધ=પારધી
વૈદર્ભી=વિદર્ભ દેશના રાજાની
પુત્રી; દમયંતી
સલુણી=મનોહર કાનિવાળી
અદિ=સર્વ
વિરૂપ=ભેડાળ; કુખડો; કદરૂપો
સારથી=સ્વયં હાંકનાર
શીઘ્ર=જલદી; ઉતાવળો
નરમણિ=શ્રેષ્ઠ; રાજા
કળ્યા=સમજ્યાં-સમજનાયાં
છાન=જીવાર
કિંવા=અથવા

સમજુતી—વિદર્ભ દેશના રાજા બીમકની પુત્રી દમયંતી નામે
સુંદરીએ હંસને મોટેથી નળરાજાનાં વખાણ સાંભળી તેને મનથી વરી

ચૂકી; અને મોટા રવચંવરની સભામાં દેવ અને માનવ વચેરેને તજીને તેણે વહાલથી નળરાગની કાટે વરમાળ પહેરાવી. (૧)

એ દેવીના જેવી શોભતી દમયંતીથી નળરાગને ગુણ અને રૂપને શોભતાં-અર્થાત ગુણ અને રૂપવાળાં એક છોકરો અને એક છોકરી એમ બે છોકરાં થયાં. રાગએ ઈંદુપુરીના જેવાં મનને ગમતાં ધણાં સુખો ભોગવ્યાં અને પુણ્યલોક થઈને પોતાની કીર્તિ વધારતાં પ્રગળે પાળી (પ્રગળું પાલણુ પોપણુ કયું.) (૨)

અરે ! જેને નહારી દશા માથા પર ભમતી હોય-જેનું નહાઈ થવાનું હોય-તેને અવળુંજ સત્રું છે. તેમ નળ રાગને પણ અવળું સૂઝ્યું-તે પોતાના કાકાના છોકરા પુષ્કર સાથે ડાહ્યો થઈને-છતાં-જીમટું રમ્યો. એમાં હારી ગયો તેથી તેનું પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું-પછી વનવાસ પણ વર્ષ જવાનું હોવાથી-છોકરાને મોસાળ મોકલ્યાં-છોકરાં મોસાળ ગયાં; અને વનમાં જવા માટે નળ દમયંતી એકેક વસ્ત્રભેર સહેર છોડીને નીકળ્યાં. (૩)

ધણા નાજીક પગમાં શૂળો, કાંટા અને કાંકરા ધણીજ વાગવાથી અને ટેકરા ચઢવાથી અને ઉતરવાથી ધણો સખ્ત થાક બંનેને લાગ્યો. એટલું નહિ પણ ત્રણ ત્રણ દિવસના ઉપવાસ પણ થયા હતા તેથી ભૂખને લીધે આંખો પણ ઉડી જતી રહી હતી. મુખ કાંતિ-ચહેરો શીકા પડી ગયો હતો અને શરીરમાં તાકાત રહી નહોતી. (૪)

એટલામાં ત્યાં ભોંયપર ખેંદલાં ધણાં પક્ષીને દૂરથી તેમણે જોયાં. ભૂખ મટાડવા માટે રાગ પેતાનું વસ્ત્ર તેમના ઉપર પકડવા માટે પાથરે છે. પણ અરે ! તે પક્ષીઓ તો રાગનું વસ્ત્ર લઈને જીડી

મર્થા અને નળરાજની-પક્ષી પક્ષી ક્ષુધા-ભૂખ-શાંત કરવાની આશા નાશ પામી- (પછી બંનેએ એકબીજા પાસે પહોંચ્યા) આવા પોતાનું કમનસીબપણું (અભાગીપણું) જોઈને પોતાની જાનની પણ રિશ્વરતા રહી નહિ અર્થાત્ દેહનું ભાન રહ્યું નહિ. (૫)

આવાં અસીમ દુઃખોથી બચવા માટે પિયરે જવાને નળરાજએ દમયંતીને ધાણુંએ કહ્યું. પણ તે ગુણવંતી-ગુણવાન સ્ત્રીને પોતાના વહાલા ધણીથી જુદું પડવાનું ખીલકુલ ગમ્યું નહિ. આખો દિવસ એ પ્રમાણે જંગલમાં ધણી હેરાન થઈ હતી તેથી રાત પડતાં બંને જાણી ગયા. અર્ધ રાતે નળ જાગ્યો અને અડધું વચ્ચે ઢાડીને દયા છોડીને ચાલ્યો ગયો. (૬)

(છોડી જવાનું કારણ એ કે એક સરોવરમાંથી નળને કેટલાંક માછલાં હાથ લાગ્યાં હતાં તે તેણે દમયંતીને જાણી રાખવા આપ્યાં હતાં. દમયંતીના હાથમાંથી દેવના વરદાનને લીધે અમૃત ઝરતું હોવાથી માછલાં જીવતાં થઈ દહ્યાં. આથી સતીએ બીને તેમને છોડી દીધાં. તે પાણીમાં ચાલ્યાં ગયાં. કેટલી વારે નળ-ચાકી બીજાં માછલાં પકડવાને શ્રમ કર્યાથી-પાછો આવ્યો અને સતીને કહ્યું કે બીજાં તો એકે મગ્ગ હાથ લાગ્યું નહિ. હાથ આપણે પેલાં મગ્ગ વહેંચી ખાઈએ. સતી શું ઉતર આવે ! ક્યાંથી લાવી આવે ! સતીએ ખરી હકીકત નાથને નવેદન કરી; પણ નળ પૂરાજાએ માની નહિ કારણ કે તેનામાં કલીએ વાસ કર્યો હતો. આથી રાજ્યને દમયંતી ઉપર ધણો દ્રેષ આવ્યો કે તું એકલપેટી થઈ મારા વિના બધાં માછલાં ખાઈ ગઈ ! આ રીસથી રાજ રાતે દમયંતીને એકલી મૂકી સટકી ગયો,)

કેટલીકવારે સતી જાગી તો તેણે રાજાને દીકા નહિ, તેથી બે-
જાન થઇને પૃથ્વીપર પડી અને ઓ પ્રાણુ ! ઓ જીવન ! ક્યાં ગ-
યા ? એમ કહી ધડી ધડી રડતી, જ્ઞાન વિનાની થઈ નળને સૌધતી
સૌધતી અજગરના મોમાં આવી પડી. ત્યાંથી દુઃખથી વળવળતી
વૈદર્ભાને એક પાર્શ્વેએ બચાવી. (૭)

પછીથી જેમ તેમ કરતાં પોતાની માસીને ઘેર તે જઈ પહોંચી.
ત્યાં કેટલાક દિવસ સુખે દુઃખે રહી. પછી પોતાના પિતાના કુળગુરુ
સુદેવની સૌધથી તે મીઠી-મનોહર કાંતિવાળી નકકી પિએર પહોંચી.
હવે નળરાજા દમયતીને છોડી નાહા પછી કટોટક નામના સાપના
કરડવાથી નળ કદરૂપો બની ગયો અને અયોધ્યાના રાજા ઋષ્ટ્રપ-
થ્યને ત્યાં રથ હાંકનાર તરીકે રહ્યો. પછી ત્યાં દમયતીનો ફરી સ્વયંબર
કરે છે એવી ખબર ઋષ્ટ્રપથ્ય રાજાને મળવાથી તે તથા નળ સારથી
રૂપે-ઉતાવળથી ત્યાં ગયો. -ઉતાવળથી બેલાવવાનું કારણ અશ્વ વિદ્યાની
પરીક્ષા કરવાનું હતું. (૮)

ત્યાં ગયા પછી જોતાં નળના રૂપમાં ધણો ફેર દીઠો. પણ
લક્ષણો નળનાં જાણ્યામાં આવ્યાં-માલુમ પડેલાં તેથી બે બાળક
અને દમયતી હર્ષથી માંડા થઇને નળરાજાને મળ્યાં. આ વખતે સા-
પના વિષની અસર નાશ પામી અને રાજા દિવ્ય સ્વરૂપવાળો બ-
ન્યો-પછીથી પોતાનું રાજ્ય લેવા જતાં પુષ્કર શરણે આવ્યો અને
નળને રાજ્ય સોંપી દીધું અને એ પ્રમાણે મયેત્રું રાજ્ય પાછું મળ્યું.
જો હરિની મહેરબાની હોય તો સર્વ અનુકૂળ બની જાય-જેવું જો-
ઈએ તેવું મળી જાય-થઈ જાય. (૯) આ ઉપરથી સાર લેવાનો કે:-

સુખની વખતે ગર્વથી માણસે છકી જવું નહિ અને દુઃખની...

વખતે મહારાઈ દિંમત હારવી નહિ અને સુખ દુઃખ હંમેશાં ટકતા
 નથી-સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ એમ ચક્ર રૂપાંતર
 થયાંજ ક્યે છે એવી જે નીતિ છે તે પોતાનામાં ઉતારવી-એવું
 સમજી મન વાળવું. વળી એ પણ સમજવું ને શિખવું કે ગરીબ
 હોય કે રાજા હોય તે પણ જીગરથી ધણાં દુઃખી થાય છે માટે એ
 દુષ્ટ નહારા ગુણની પાસે કોઈએ કોઈ દિવસ પણ જવું નહિ. (૧૦)

પાઠ ૩૧ મો.

| આપબળ=પોતાની જાતનું જેર

આપ સમાન બળ નહિ મેધ સમાન જળ નહિ.

પોતાની જાતે જે કામ કરીએ તેવું બીજા પર આધાર રા-
 ખ્યાથી ન અને તેમજ બીજા બધાથી પાણી પૂરું પાડી શકાય ખરું
 પણ વરસાદના જેવું, જેટલું તો નજ બની શકે,

પછાત=પાછળ

બાહુબળ=હાથનું જેર

મહત્વ=અગત્ય

નિર્બંધપણું=કમતાકાત

આત્મબળ=પોતાની જાતનું બળ

જીવનચરિત્ર=જીંદગીનું સચિત્ર

ખ્યાન

નાહિંમન=નામરદાઈ; બાયલા પાણું

પરાપૂર્વ=અસહ્ય

રહુક્ષેત્ર=સડાઈની જગ્યા

વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય

તેવી બી

મહાવરો=મળ્યાસ

પાઠ ૩૨ મો.

અતિલાડ=ધણું વહાલપણું

ધીમામસ્તી=ધમપછાડ; સખત તોફાન

પેશ ચહોંચાડે=હારવી નાંખે; ફારતી

ટોચે પહોંચાડે

ઢાંક્યું આવવું=તાતમાંથી જમવા ન

ગયા લીધે ઘેર પીરસણુ આવે તે

છણકો=ચાળો

શેર થવું=ચઢી બેસવું; વાઘ જેમ

ચઢી બેસે તેમ સામું બોલવું

શેર=વાઘ

વાદે=લીધે; દેખાદેખી
 માઠે નહિ=પત ન કરે
 આપખુદ રીતે=મરણ મુજબ; સ્વ-
 તંત્ર રીતે
 મનસ્વી=મનમાં આવે તેવી રીતે
 વાંઝીયાબાર=એકનું એકજ છોકરું
 હોય તો તે વાંઝીયાબારનું કહે-
 વાય તે ન આવ્યું હોત તો

વાંઝીઆપણું કહેવાત. જેના આ-
 ગમનથી બારણું વાંઝીયું મટયું તેથી
 લાઠીલો=લાઠીઓ
 સ્વચ્છંદી=મરણ મુજબ વર્તનાર
 સરસા=ભાથે
 આસનાવાસના કરી=શ્વાત પડયો;
 દિલાસો આપ્યા
 શિક્ષા=ખોષ; શિખામણુ

ભાગ ૨ જે.

પાઠ ૩૩ મો.

મહાભારત=ભરત રાજના વંશજો
 વચ્ચે થયેલા મોટા યુદ્ધનું જેમાં
 વણનું કરેલું છે એવું પુસ્તક.
 (પાંડવ દૈત્યની લડાઈની હકી-
 કતનું પુસ્તક)
 ભાગવત=ધર્મરત્ના અવતાર સં-
 બંધી પુસ્તક. (એના બાર ભાગ
 છે તે દરેકને રકંધ કહે છે. દશમ
 રકંધમાં ધૃષ્ટ્યાવતારની કથા છે)
 એકાકાર=એકકું
 પ્રાચીન=પહેલાંનો
 અનુક્રુણ=જાવતા
 યજન કરવું=યજ કરવા

માનવંતા=માનવાળા; પ્રતિષ્ઠાવાળા
 અપંગ=અંધરહીત લગડો
 શસ્ત્ર=આયુધ; હથિયાર
 ધર્મોપદેશ=ધર્મના ખોષ
 પરિચય=સંબંધ
 આસ્તિકપણું=ધર્મરત્ને માનવાપણું
 લક્ષણુ=ચિહ્ન
 વણુ=વણવણા=નાતજાતની ગોઠવણુ
 અસ્ત થવા ભાગી=નાશ પામવા
 ભાગી
 મિથ્યાભિમાની=દંભી; ખોટા અ-
 ભિમાનવાળા
 વણુ=જાત
 નહુપ=એ નામનો રાજા હતો. તે

ઋષિના શ્રાપથી અજગર થયો
હતો પછી યુધિષ્ઠિર સાથે ધર્મ.
નો બાદવિવાદ કીધો અને તેમના
સ્પર્શથી તે પોતાના પદને પામ્યો
હતો.

શીળ=અહમચર્ય

અહિંસા=ક્રોધ પ્રાણીને દુઃખ નહિ
દેવું તે

પાઠ ૩૪ મા.

પ્રતીજ્ઞ=હોશિયાર; માહીનગાર

મત્યે=તરફ

ભરાવદાર=પૂજ્ય

સ્થેત=ધોળો

સંપાદન કર્તૃ=મેળવી

જનાનો=સ્ત્રીઓને રહેવાનો ઓરડો;

ધરની અંદરનો ભાગ

સંતાન=છોકરું

અંધેર=અંધાધુની

દાર્ણ્ય=લયંકર; સખત

દળ=લરકર

સુરંગ=જમીનની અંદર નાતું કાણું

પાડી તેમાં દારૂ ભરી ફેડવામાં

આવે છે તે

પાઠ ૩૫ મા.

સમૃદ્ધિ=પૈસાટકા; દોલત

પરભાર્યો=અદારોઅદાર

નોકાશાસ્ત્ર=વહાણુ હંકારવા સંબં-

ધી વિદ્યા-દરીઆની મુસાફરી

સંબંધી વિદ્યા

પેરવી=ગોઠવણુ

કેપ ઓવ ગુડ હોપ=સારી આશા-
ની ભૂશિર

વહાણુવટી=દરિઆમાં માર્ગ સારી

રીતે જાણનાર તથા એ મુસાફ-

રી જેણે ધણી વખત કરેલી

ફોય તેવો માણસ

મસાલાના બેટો=સુમાત્રા, જાવા

એ બેટોમાં મસાલા-મરી, જાય-

ફળ, જાયત્રી, એલચી ૯૦ પુલકળ

થાય છે માટે

પટો=દરતાવેગ

જાગુ=હ મેશ

ચાંચીઆ=વહાણુ ભૂંટાવાનો ધંધો

કરનાર

એલચી=વકીલ; પ્રતિનિધિ

પરવાનગી=રજા

લાતી=માલ રાખવાની જગ્યા-કે હી
 કારોમાંડલ=હિંદનો પૂર્વ કિનારો.
 કારોમાંડલ નામનું એક શહેર
 એ કિનારે છે તેથી એ નામ
 પડ્યું છે.

પાઠ ૩૬ મો.

વીર=બહાદુર
 જાગીર=ઇનામી મામ કે જમીન
 મંત્રી=પ્રધાન
 વીરરસ=જેથી શૂર ચહે એવી
 રૌપ્ય=ચુરસો; વીરત્વ; બહાદુરી
 અનુકરણ=નકલ
 પ્રબળ=જોરાવર
 આસ્થા=શ્રદ્ધા
 સંકલ્પ=વિચાર
 આચરણ=વર્તન
 જયમીન થયો=ખીધો
 સર કર્યો=જીતી લીધો
 સહનશીળ=સહન કરવાની ટેવવાળું
 કૌપાયમાન=ગુસ્સે
 વાધનખ=વાધના નખ
 બખ્તર=લોહાની જાળીનો અંગરખો
 ખ્યાતિ=નામના

સકેત=હુપી મસજીદ
 ગેધડકપણે=વગર ખીક
 સંધિ=સલાહ
 આમંત્રણ=નોતરું
 કૈલાસવાસી થયો=ગુજરી ગયો;
 મરી ગયો
 રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો=રાજ્યગાદીએ
 આવ્યો
 અમર=મરે નહિ એવો; અખંડ

પાઠ ૩૭ મો.

કારાગૃહ=કેદખાનું
 ને કાલિપતિ=વહાણુનો સરદાર
 ખીનઅનુલવી=અનુલવ વગરનો
 ધડો=નિશ્ચય
 જલદ=આકરો
 કાસળ કાઢવું=નાશ કરવો
 તરકટ=કાવતરું
 મોરચો=કોલેખંધી
 ફરમાન=હુકમ

પાઠ ૩૮ મો.

દત્તક લેવો=ખોલે કરી લેવો
 ટેકીલી=ટેકવાળી

અખરદાર=હોશિયાર

અવરથા=ગોઠવણુ

અખત્યાર=સત્તા

અભિપાય=વિચાર

પરાશ્રય=હાર

અપકીર્તિ=નાનમ

પ્રસંગ=વખત

લેખાતો=મણ્ણાતો

વલણુ=રૂતિ

નીચ=જ્યાં નફાવાધી-પુત્ર લાગે

એવી નવાણુ વાળી જગ્યા

અનક્ષેત્ર અધાવવું=સાધુસંત ખા-

લાણુ વગેરે જે જામ તેને અન

ખે એવી ગોઠવણુ કરવી તે

આપદા=દુઃખ

નિયમિત=વખતસર

અન્યાય=ગેર ધનસાક

પાઠ ૩૮ મો.

આણુ=દુવાઈ; સત્તા

ક્ષિત=જાણું

સફળ=પૂણું

સક્તિમાન=અકિનવાળો

અપુત્ર=છોકરાં વગર

સનંદ=પટો. લેખ; હક

નિર્ભય=ભય વગરનાં

સ્વાધીન કુર્યો=સોંપી દીધો

વિગ્રહ=લડાઈ

હારકિર્દી=અમલ

સુરક્ષિત=સારી રીતે રક્ષણ પામેલું

શુદ્ધિ=વધારો

સુગમતા=સરળતા

ઐક્ય=એકતા; સંપ

અવલોકન=નિરીક્ષા

સમગ્ર=આખો; અધો

મંલવ=આશા

પ્રતિનિધિ=ખીજને બદલે કામ

કરવા નિભાયલો અધિકારી; એલચી

જગ્યાશ્રય=પાણીની જગ્યા

રપટ=ખુલ્લું

તગાવી=દુકાળમાં ખેતીના ઓળર

તથા બી લેવા માટે સરકારે નાણાં

ઉછીનાં આપવાં તે

દુકાળ નિવારણુ=દુકાળનો અટકાવ

દુગળાં=મરીબ

નિશાવ=જરણુપોષણ

વૈરિષ્ટ=સૌથી હિંસી મવનર જન-
 રણની કૌંસીલ
 પ્રતિનિધિ=મેમ્બરો; પોતાના માણસો
 મટર=મેલું પાણી વગેરે જવાના
 રસ્તા
 વતમાનપત્ર=દેશ પરદેશની ખબર
 આપનારાં પત્રો
 ફિલસુફી=તત્ત્વજ્ઞાન
 હિત=ભલું

પાઠ ૪૦ મો.

વહીવટ=અમલ
 હસ્તક=હાથમાં
 વજર=પ્રધાન
 લાંડન=ઈંગ્લાંડની રાજધાનીનું શહેર
 ઇડિઆ=હિંદુસ્તાન ખાતાની ઓ-
 ફિસ
 કાર્ય વાહક=કારભાર કરનાર

પાઠ ૪૨ મો.

નિરંતર=હમેંશા.

સલાહ—ખડકાના મુખ્ય પ્રકાર ગણાવેા. તે દરેકની ઉત્પત્તિ
 વિષે શું જાણે છે ?

પાઠ ૪૩ મો.

અયંબે=નવાઈ

પેટુ=અંદરનો ભાગ

ધનનકર

લક્ષ=ધ્યાન

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ સંબંધી
 વિદ્યા

નિહાળવાં=જોવાં

ભૂસ્તરવેતા=પૃથ્વીના પૃષ્ઠ સંબંધી
 વિદ્યા જાણનાર

જળમળ ખડક=પાણીના મેલમાંથી
 બનેલો ખડક

પ્રાણીજ ખડક=પ્રાણીઓનાં હાડકાં
 વગેરેમાંથી બનેલા ખડક

આગીઆ ખડક=જવાળામુખીના
 કારણથી બનેલા ખડક

હાડપિંજર=હાડકાનું પાંજરું

ખનીજ=ખાણમાંથી પેદા થયેલું
 ઉદ્ભિજ્જન=જમીન ફાડીને પેદા
 થયેલું; વનસ્પતિ

અંશ=ભાગ

મુરમ=મરડીઆ

સલાદ્રિ=સલા પર્વત

પાત્ર=નદીના બે કિનારા બચ્ચેની
જગ્યા

સારાશ્વ=મતલબ

સવાલ—પૃથ્વીના પૃથ્તને સાફ કરનાર રંદા ગણાવેા. તે કવી રીતે
પોતાના કામ કરે છે તે સમજાવેા.

પાઠ ૪૪ મો.

સૂર્યમાળા=સૂર્ય અને તેની આસ-
પાસ ફરનારા આકાશી પદાર્થો,
ખરતા તારા, ધૂમકેતુઓ મળીને
બને છે તે

અહો=સૂર્યની આસપાસ ફરનારાતારા
ઉપઅહો=નાના અહો; ચંદ્રો; અહની
આસપાસ ફરનારા અહ

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસફરવાનો માર્ગ
સંઅહસ્થાન=સંઅહ-એકઠું કરવા-

જગ્યા. જે જગ્યાએ બધી
વસ્તુઓ એકઠી કરી ક્રમવાર
ગોઠવી રાખી હોય તે. (સંઅહ-
સ્થાનો વડોદરા, મુંબઇ વગેરેમાં છે)
શુજરાત વર્નાક્યુલર સાક્ષાત્કારી=દેશી
ભાષા સંબંધી અગત્યનાં પુસ્તકો
લખાવવા વગેરેની વ્યવસ્થા
કરનારી મંડળી

અત્તાની=મૂખ

સવાલ—અહ કેટલા છે તે ગણાવેા. સૌથી પાસે કયો અહ
છે ? સૌથી દૂર કયો છે ? સૌથી મોટો, સૌથી નાનો, લાલ રંગનો,
સૌથી બધારે પ્રકાશિત અહનાં નામ દો. ઉપઅહો કેટલા છે તે ગણાવેા.
શુક્ર અને પૃથ્વીના વર્ષ કેટલા દિવસના છે ? વર્ષ કયાંથી કયાં સુધીના
વખતને કહેવાય ? ધૂમકેતુ અને ખરતા તારા વિષે શું જાણેા છો ?

પાઠ ૪૫ મો.

અહશ્વ=પકડવું તે. આકાશી પદા-
ર્થો માટેનો એકનો ઝામે ખીજા
પર પહોંચી તે આખો અમવા

તેનો કેટલોક ભાગ દેખાતો બંધ
ચાય ત્યારે તેનું અહશ્વ થયું
કહેવાય

આરાધના=સ્તુતિ

સાંપ્રત=હાલ

નમોઽપ=અધિકાર ૩૫

ગ્રાસ=કાળીઓ. ગ્રાસ કરે છે=પકડે છે

ચંદ્રમાસ=ચંદ્રનો પૃથ્વીની આસ

પાસ ફરવાનો કાળ

અપારદર્શક=ખીજી બાજુએ ન

જણાય એવું

ખગ્રાસ=પૂર્ણ

ખંડિત=થોડો ભાગ ઘેરાય તે

સુવાણી—અહણુ થવાના કારણે ગણાવો. આકૃતિ પાડીને સમ-
જાવો. દરેક પુનેમે કે અમાસે કેમ અહણુ નથી થતાં ? ૧૯ વર્ષે
ફરી તેજ અહણુ કેમ આવે છે ? ચંદ્ર ને સૂર્ય અહણુ પરથી શી શોધા
યઈ શકે છે ? અહણુના પ્રકાર ગણાવો અને કારણ સાથે સમજાવો.

પાઠ ૪૬ મો.

ભરતી=સમુદ્રના પાણીનું ચઢવું
ઑટ=સમુદ્રના પાણીનું ઉતરી
જવું તે

શિરોમિંદુ=માથા ઉપરનું ખિંદુ
ગૂઢ=જાનો

અહોનિશ=રાત દહાડો

આકર્ષણ=ખેંચાણુ

ગુરત્વ=ભાર

સન્મુખ=સામે

પરમાણુ=ખારીક રજકણુ

પુનેમ=એ દિવસે મહીનો પૂરો થાય
છે માટે. સદ્દની છેલ્લી તિથિ.

પૂર્ણમાસી. ઉત્તર હિંદમાં પુને-
મીઆ મહીના ચાલે છે

અમાસ=સૂર્ય ને ચંદ્ર સાથે વસે
છે તે તિથિ

બહુધા=ધણું કરીને

સુવાણી—ભરતીઑટ થવાનાં કારણે આકૃતિ પાડી સમજાવો,
સામી બાજુએ ભરતઃ સાથી થતી હશે ? નાના જીવાળ અને મોટા
જીવાળ સાથી થતા હશે ? ભરતઑટથી ફાયદા ગણાવો. ભરતી, ઑટ,
સભર; નિખાર, શિરોમિંદુ એમની વ્યાખ્યા આપો.

પાઠ ૪૭ મો.

| પોટો=બળદ કે મધેડાં

પ્રસ્ફી=જમીન માર્ગ
ઘાટ=એ પર્વત વચ્ચેના સાંકડા માર્ગ
મહત્ત્વ=મોટાઇ
ધોકા=હાનિ; નુકસાન
સકળ થયા=કાઝ્યા
સંયોગીભૂમિ=જમીનના એ મોટા
ભાગને સાધનારો જમીનનો
નાનો ભાગ
સોઇવાળો=સવડવાળો.

પાઠ ૪૮ મો.

સાપત=હાલ
ખેડી=મુસાફરી કરી
રમણીય=શોભાયમાન

નિકાશ=દેશમાંથી પરદેશ માલનું
જવું તે
સિંકોના=જેમાંથી કિવનાઇન નીક-
ળે છે તે ઝાડ

આયાત=આવક
સુરક્ષિત=સારી રીતે રક્ષણ થએલું
ગોરી=વહાણમાંથી માલને સહીસ-
લામત ઉતારવાની જગ્યા

મથક=મુખ્ય સ્થળ
મનુષ્યાહારી=મનુષ્યનો ભક્ષ કર-
નાર, માણસને ખાનાર,
ઉત્કૃષ્ટ=ઉચ્ચ; સર્વોત્તમ
વિસ્તીર્ણુ=લાંબો પહોળો, વિશાળ

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૪૯ મો.

તત્ત્વ=મૂળ ચીજ
મિશ્રણ=મેળવણીથી થએલી ચીજ

પ્રાણીજન્ય=પ્રાણીમાંથી ઉત્પન્ન
થએલો.

અણુન=ત્રિમાન
સંયોગ=મેળાપ

સવાલ—તત્ત્વ એટલે શું ? મિશ્રણ એટલે શું ? તત્ત્વ અને
મિશ્રણમાંથી કેટલાંક ગણાવો. પાણી શેનું અનેલું છે ? હવા શેની
જનેલી છે ? ઓકિસજન અને હાઇડ્રોજનના ગુણ ગણાવો.

પાઠ ૫૦ મો.

અખટ=ખૂટે નહિ તેવો

ખળનો=ભંડાર

તમેલા=ગાડી ઘોડા બાંધવાની જગા

કોઢીઆ=ઢોરને બાંધવાની જગા

વિનાશકારી=નાશ કરનારી

ભુખી=ભેજ વિનાનો

શોષી લેછે=ચૂંચી લેછે

વાયુચંત્ર=વા ચૂંચી લેવાનું ચંત્ર

સૂક્ષ્મ=ખારીક; ઝીણું

હેરીઆ=છાપરાનું નાનું બાકું

સેચડ=બળીઆ

સવાલ—હવાનાં તરવો કયા પ્રમાણમાં છે ? પવન અને વંટો-
ળીઆ ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ ? હવામાં ખીજ કયા પદાર્થો માલમ
પડે છે ? કેવી રજકણો હવામાં હોય તો સારી ?

પાઠ ૫૧ મો.

જમાનો=વખત

સંધાતે=સાથે

ટાર=કામર

દૈત્ય=રાક્ષસ

તરંગો=વિચાર

ગાઠ નિદ્રા=સારી=ધસધસાટ બિંધ
વિચિત્ર=નવાજ જેવી

યુગ=વખત

કાળાંતરે=વખતે

ખાણીઆ=ખાણુ ખોદનારા

છાંદી=ઢાંકી

કાલસાવાયુ=કાલઆસ

સવાલ—કાલસાનો ઇતિહાસ કહો. કાલસાવાયુ કેવી રીતે
કાઢવો. એમાંથી ઉત્પન્ન થતી ચીજો ગણાવો.

પાઠ ૫૨ મો.

પારદર્શક=આરપાર જોઈ શકાય
તેવી

ધાડવાં રોકાં=ધાડવાના આકારનાં

સ્થિતિસ્થાપક=એકની એકજ સ્થિ-

તિમાં કાયમ રહે તેવું

આયના=તકતા

ખેતાળાં=દૂરની વસ્તુને દેખાય નહિ તે
દૂરથી ન=દૂરની વસ્તુને બતાવનાર

સૂક્ષ્મદર્શક=નાની વસ્તુને બતાવ-
નાર ચંત્ર.

નંદાઈ જળ=જાંગી જળ

સવાલ—કાચ શેમાથી બને છે ? બનાવવાની ક્રિયા કહો.
કાચનો ઉપયોગ કહો. રંગીન કાચ બનાવવામાં શું વિશેષ નામ્યતું
બોધ્યું ? કાચને સાક કરવાની રીત કહો.

પાઠ ૫૩ મા.

વરે ડે=ખપે છે

ઉપવાસ=જૂખ્યા રહેવું તે.

પુખ્ત=મોટી

અંગમહેનત=શરીરની મહેનત

સન્ન=તત્ત્વ

સરેરાશ=સરાસરી

શોચનીય=દીલગીર થયા જેવું

સવાલ—કેવો ખોરાક ખાવો ? કેટલો ખોરાક ખાવો ?

પાઠ ૫૪ મા.

* અન્નનળી=અન્ન જવાની નળી

ચિરમય-આશ્રય; નવાઈ

સવાલ—ખોરાક રાંધીને શા માટે ખાઈએ છીએ ? ખોરાક
પર ચર્ચા ક્રિયા વર્ણવો. માંદાના પ્રકાર અને ઉપયોગ કહો. જીવન
કાળે શું છે ?

પાઠ ૫૫ મા.

| રચિ=ભાવ.

સવાલ—ખોજકેરી, મેચીઆં, રાઇતી ચીરી, છુદો, વધારીઆ,
અફાણાં, અને લીધુનું અર્થાત્ કેવી રીતે બનાવવું તે ક્રમવાર મજાવો.

પાઠ ૫૬ મા.

પાચનશક્તિ=ખોરાકને પચાવવાની

તાકાદ=શક્તિ

શક્તિ

પુષ્ટિકારક=પુષ્ટિ આપે એવો

જીરવી=સહન કરી

ક્ષીણ=ઓછી

નિરોગી=રોગ વિનાનું

અકારો=અણુગમનો

સવાલ—માંદા માણસને કેવો ખોરાક આપવો ? કેવો ખોરાક
ન આપવો ? સૌથી ઉત્તમ ખોરાક કયો છે ? માંદાને દૂધ આપવું
કે નહિ ? માંદાને કેટલીવાર, ને ક્યારે ખોરાક આપવો ?

પાઠ ૫૭ મો.

ચુનમમરા=ક્ષારવાળા મમરા
આંચ=તાપ

અક=સત્વ

ઉગકા=ઉછાળા; ઉલીટી

પિત્ત=લીલા રંગનો એક જાતનો
રસ

• સવાલ—કાંજી, દૂધ, ચોખા, ઘટ ચા, ઘટ કાઢી. આરાટનો શરબત, જવનું પાણી વગેરે કેવી રીતે બનાવવા ?

પાઠ ૫૮ મો.

જહિ પામવું=વધવું

કંઠમાળ=ગળાનું દરદ

દાઘ=ધાવ

માતુંતાતું=જડું ને જોરાબર

સવાલ—આળકને કેવો ખોરાક આપવો. દૂધ કેવી રીતે આપવું ? દાઘ કેવી રાખવી ? આળકને શું ન ખાવા દેવું ?

પાઠ ૫૯ મો.

કમ આવડત=ઓછી આવડત

ખાંસી=ઠાંસો

આધિ=અધારણુ

પેટ છૂટી જાય=દસ્ત થાય

ચિત્ત ચળે=ખીએ

રેચક=જીભાળ લાગે એવું

પાળી=છરી

સવાલ—આળકની માવજત કેવી રીતે કરવી ? આળકને કેટલો વખત ઉઘવા દેવા ? ઘોડીઆમાં સુવાડવા સારાં કે નહિ ? નવડાવતી વખત શી સાવચેતી રાખવી ? આળકને શેનો જીભાળ આપવો ? કંઈ કંઈ આખાતો પર સોખ ઉત્પન્ન થાય તેમ કરવું ?

પાઠ ૬૦ મો.

લેવાઈ ગયું હતું=સુકાઈ ગયું વતુ

આધિડ=મોટી

તાકાત=શક્તિ

લોકપ્રિય=લોકોને વહાલી

આત્મધાત=પોતાની મેળે જીવંતીને

જીર્ણિજ્વર=જીર્ણો તાવ

અંત આણુવો તે

પોશ દોડા=ખસખસના જાંડવાં

વીંચી=સૂની

સવાલ—માંદાની માવજત લેવાના નિયમો ગણાવો. પોટીસ મારવાની ક્રિયા સમજાવો. માંદા માણસ સાથે કેવી રીતે વર્તવું?

પાઠ ૬૧ મો.

બદરહેજી=કરી ન પાળવી તે
નિયમિત રીતે ખાવા પીવા વ
ઝેરમાં ન વર્તવું તે

બાદી=અપચો

અતિસાર=હામામણ

કુચેન જણાય=ઠીક ન લાગે

કરઆયુ=તેજના વઘેરે

સવાલ—ઓસડ ક્યારે આપવું? સાદાં ઓસડની ચીજો કઈ કઈ ઘરમાં રાખવી? ઓસડ આપવાના વાસણ સંખ ધે શી સાવચેતી રાખવી? બાદી થઈ હોય તો શું કરવું?

પાઠ ૬૨ મો.

હીમજ=નાની હરડે

ગળધરી=અગત જેવું કાંઈક

દસ્ત=ઝાડો

હારેડાં=હઠીલાં

જીરવી=ખમી

ભવાં=ભમર

સવાલ—સાદો જીલાબ રોનો, કેવી રીતે લેવો? બાજકના પેટમાં ભાર થયો હોય તો શું કરવું? ચૂંકના જીદા જીદા ઉપાયો ગણાવો મરડો થયો હોય તો શા ઉપાય કરવા?

પાઠ ૬૩ મો.

કોલનવાટર=જમનીમાં કોલોન ના
મનું શહેર છે ત્યાંની બનાવટનું
પાણી એ પાણીમાં માયું દુખવું
મટાડવાનો શુષ્ક છે

કુઆડ-કુમારીઆ

સતતજ્વર=હમેશા રહેનારો કે

આવનારો તાવ

જીથું જ્વર=ગ્રીસો તાવ

સવાલ—માયું દુખવું હોય તો શું કરવું? માયું દુખવું મટાડવાના બીજા કયા કયા ઉપાયો છે? સજેખમ થયો હોય તો શું

કરવું ? અવાજુ ફૂટ્યાં હોય, તો ક્યા ઉપાય કરવા, અને સાવચેતી રાખવી ? નાવના પ્રકાર અને તેના ઉપાય કહો.

પાઠ ૬૪ મો.

લવારી=અકવાદ

વરમ=સોળે

સાન્નપાત=આખરનો રોગ, ઉઠીને

દોડવું, અકવું. નોફાનપર ચઢવું

છત્યાદિ લક્ષણુ)

લોશન=પાણી-મેળવણી

સવાલ—ઓરીતું ઝેર કેવી રીતે લાગે છે ? તેનાથી શી સાવચેતી રાખવી ? અજબડાનું ઝેર કેવી રીતે પ્રસરે છે ? શી સાવચેતી રાખવી ? બળીઆની હકીકત લખો. રોગ થયો હોય તો શું કરવું ? ક્યા ઉપાયો ચોજવા ? શી રીતે વર્તવું ? દગ્દી સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? કાગળીનું ધ્યે રસ્તે ફેલાય છે / વેગ અને કાગળીયાનાં ઝાડા ઉલટીની શી વ્યવસ્થા કરવી ?

પાઠ ૬૫ મો.

દટણુ જાજર=જાજર માટે કુવા
હોય તે

સંખ્યાબંધ=અમણિત

મિશ્રણુ=મેળવણી

સવાલ—જંતુ નાશક દવાઓ ગણાવો. તે બનાવવાની રીત કહી જાઓ.

પાઠ ૬૬ મો.

ખેશુક્ર=જાન વગર

માજબત=ચાકરી; બરદાસ

મહલતી=જૂલ; સરતચૂક

ચક્રનવલન=લીલચાલ

લીલજામાં=લીલાં ઢીમાં

કસખી=કિસખ જાણનારો; યુક્તિ

વાળો; ધંધામાં માહિતગાર

સવાલ—હાડકું વાંગી ગયું છે કે મોચાખ ગયું છે કે ઉતરી ગયું છે તે શી રીતે જાણી શકાય ? એ ત્રણેનો ઉપાયો લખો.

પાઠ ૬૭ મો. | નાતકલિક=નરત થઇ શકે એવા
ધુંટી=પગની પાની ઉપરની ટેપી | સફેદો=ચાક

સવાલ—હાડકું ભાંગ્યું હોય તો શું કરવું ? ધુંટી કે શુટલ
ઉતરી ગયો હોય તો કેવી રીતે સારવાર કરવી ? હીમણું થયું હોય
તો શું કરવું ? ધા પડ્યો હોય તો શું કરવું ? દાઝેલા માણસની
કેવી રીતે સારવાર કરવી ? કપડાં સળગી ગિંડ તો શું કરવું ? દાઝ્યા
પર કંઈ દાઝ ઝગાવવી ? તે કેવી રીતે બનાવવી ? ઝેરી જનાબર
કરવું હોય તો શું કરવું ?

પાઠ ૬૮ મો. | બુદ્ધિમાન=બુદ્ધિવાળો
હોજરી=- ૧૨
જાનેદ્રિય=જાન જેના વડે થાય છે | અદ્ભુત=નવાઇ જેવું
તે ઈદ્રિયઃ આંખ, કાન, વગેરે | દ્વારા=માટે

સવાલ—જાન તત્ત્વો ત્રિપે જાણતા હો તે
કેટલું મોટું હોય છે ? મગજના ભાગોનું વર્ણન
બાહ્ય વસ્તુ સાથે શી રીતે સંબંધ થાય છે તે
તે લખો.

પાઠ ૬૯ મો. | પિચ્છર=જ
ગર્ભ શ્રીમંત=જન્મ-મર્યાદા પૈસાદાર; | એની
આપદાદાજ જેના પૈસાદાર હોયતેવા |

ક્ષીણ થવું=વસાઇ જવું;

વિશ્રાંતિ=આરામ

સવાલ

કસરતની શ

ખરે કસરત

પાઠ ૭૭ મો.

લાહવો=ઓરીઓ

આપત્તિ=દુઃખ

ત્રાસદાયક=દુઃખ આપનાર

અદા કરવી=અનુવવી

અડપલાં=અટક્યાળાં

તંગ=સખત; સજ્જડ

વજનદાર=ભારે

સવાલ—આરોગ્યતાના મુખ્ય નિયમા ગણાવો. એ દરેક ઉપર ટુંક વિવેચન કરો.

પાઠ ૭૮ મો.

બદબો=ખરાબ વાસ

ચાકરી કરનાર

||ળી=મુત્ર રહેવાની જગ્યા

લાભાલાભ=ફાયદો ગેરફાયદો

ખાસદારો=જીતાં ઉચકનાર-ધોડાની

ગમાણુ=વાસચારો રહેવાની જગ્યા

અભાવે=અછતે; ગેરહાજરીથી

સવાલ—તબેલાં અને કોઢીયા કેવાં રાખવા? નોકર ચાકરખર પરખ એ સંબંધે રાખવી?

૭૯ મો.

ગા

વી વ.

ઢાકા ઢુમા=રાતે સુતી વખતે કોઈ

વસ્તુ ઉધાડી ન રહી જાય—

ઉદર વગેરે ન ખાઈ જાય છત્યા-

દિ બાળતો સંબંધે જે કાચ

કરવામાં આવે છે તે

આગ્રહી=ખંતી

ગોચર=માણું

૧ જાવચેતી

૨ માટે શી

પાઠ ૭૩ મો.

સિકારે=હુડીનાં નાણાં આપે

આંટ=સાખ

સવાલ—નાણું એટલે શું ? નાણાની શા માટે જરૂર છે ?
હાલનું નાણું ગણાવો. હુડી એટલે શું ? મનીઓરડર સંબંધે શું
જાણો છો ? કાગળનું નાણું કયું ?

પાઠ ૭૪ મો.

ઉછેદીયું=નવારસી મિલકત
દાનદક્ષણાથી=ભીખ માગવાથી
પસીનો=પરસેવો
દરમાયો=મહીનો

ફેરીઆ=ફેરી ફરી માલ વેચનારા
ખુશકી=જમીન માર્ગ
અનિશ્ચિત=નક્કી નહિ તે
ઉપદેશકો=ઉપદેશ કરનાર
વાંધા=પંકિત; રિયતિ

સવાલ—નાણું કંઈ કંઈ રીતે મળે ? એ સર્વમાં ઉત્તમ

કંઈ ? વારસાથી મળેલા નાણાનો વ્યય કેવી રીતે કરવો ?
વૈદ્ય કયા વર્ગમાં આવે ? ઉપદેશકો, ધર્મગુરુઓ વગેરેને
મૂકવાં ? “ ભાઈડા કમાઈ જાણું અને બીજો વાપર ”
કહેવતનો સ્પષ્ટાર્થ સમજાવો.

પાઠ ૭૫ મો.

યથાવટિત

પરિવાર=કુટુંબ કબીલો; હૈયાં છોકરાં
અશુધાશુ=અશિષ્ટ
બોજના=બજેટ; અગાઉ નકકી
કરવું તે

વખત પ
પાડી
ભવિ

સવાલ—ખર્ચ કે

૧૦૦ રૂ. ના પગારદારે

પાઠ ૭૬

આપકાની=પેદ
આદે પાડીશું
માલ પડે=જો

મવાલ—પૈસા કેવી રીતે અને ક્યાં રોકવા ? એમાં કંઈ કંઈ અડચણો નરે છે ? સર્વથી સાગે પૈસે રોકવાનો માર્ગ કયો છે ? ધનને દાટી રાખવું સાફ કે નહિ ?

પાઠ ૭૭ મે. રાતબ=નિયમ, દરગેજ એ વિના ચાલે નહિ

સગણી=મોટા વેપારી રાખે છે તેવા સ્મરણપોથી=યાદ રાખવાની કિતારી લેવાની ચોપડી

મવાલ—નામું રાખવાની જરૂર જણાવો. નામું કેવી રીતે રાખવું ? તિથિવાર રાખવું કે મહીનાનું રાખવું ? સિલક એટલે ચુડ જમા અને ઉધારનો અર્થ સમજાવો. તમારી મેળે એક રકમ ઉભી કરી તેનું નામું નમુનો આંકી લખો.

‘પેસર્સ’. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

ની નોટ	૦-૨-૦	ચોથીના અર્થ	૦-૭-૬
અર્થ	૦-૨-૬	પાંચમીના અર્થ	૦-૮-૦
	૦-૪-૦	છઠ્ઠીના અર્થ	૦-૯-૦
	૦-૫-૦	સાતમીના અર્થ	૦-૧૦-૦
સ્તક		પહેલાના અર્થ	૦-૪-૦
સ્તક		બીજાના અર્થ	૦-૫-૦
૧૬		ત્રીજાના અર્થ	૦-૭-૦

અરે

૧-૧, ત્રીજા અને

